

Obrusánszky Borbála

ADALÉKOK SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBOR TEVÉKENYSÉGÉHEZ*

Nagy magyar keletkutatónk, Szentkatolnai Bálint Gábor páratlanul gazdag életművet hagyott maga után. Oroszországi és ázsiai tanulmányútjai során hatalmas nyelvészeti és néprajzi anyagot gyűjtött, amelyet Mongóliában és a Kaukázusban is páratlan tudományos munkának tartják számon. Bálint készítette el a világ máig legpontosabb kabard szótárát, a dravida szótára pedig máig tudománytörténeti ritkaság, hiszen nemcsak a dél-indiai kifejezések vannak benne, hanem összehasonlításként a török és a mongol szókincs java is. A kalmükek és a mongolok jogosan tartják őt a magyar mongolisztika megalapítójának.

Keletkutatónk a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményét is értékes tárgyakkal gyarapította. Rövid tanulmányomban a Székely Nemzeti Múzeumban nyilvántartott tárgyi anyagot és dokumentációt tekintem át, de jó tudni, hogy innen a sepsiszentgyörgyi állami levéltárba is került át értékes Bálint-„ereklye”: például a feljegyzés arról, hogy az önkéntes száműzetést vállaló Bálint Gábor 1879–1889-ben hol, mely városokban töltötte a szilvesztert. A feljegyzés páratlan forrás arra, hogy beazonosítsuk nagy tudósunk ekkori külföldi tartózkodásainak állomásait. Árvay József levéltár-igazgató is felhívta rá a figyelmet 1969-ben a helyi lapban,¹ legutóbb pedig Szőcsné Gazda Enikő azonosította pár éve a feljegyzést az állami levéltárban, megküldve nekem a listát és a becses dokumentum mai állagadatait.²

Bálint Gábor, az utazó és kutató

A világot járt Bálint Gábor tanulmányaiban mindig megemlékezett a szülőföldje nyelvészeti és műveltségi elemeiről. Ugyanezt a szoros köteléket figyelhettük meg a nagy elődjénél, Kőrösi Csoma Sándornál, aki tibeti–angol szótárában fontosnak

tartotta feljegyezni, hogy ő székely-magyar származású. Míg azonban Csoma külföldön dolgozott, és ott tett szert világhírré, addig Bálint végül otthoni környezetben alkotott nagyot, és számos megpróbáltatás után, 1893-ban Kolozsvárott, az akkori Ferenc József Tudományegyetemen³ nyert el tanszékvezetői állást.

Bálintnak mindig volt ideje arra, hogy ápolja kapcsolatát a szülőfölddel, gyakran járt haza szüleihez, rokonaihoz, barátaihoz. A Székely Nemzeti Múzeum a szülőfalu Szentkatolnával szomszédos Imecsfalván jött létre, intézményesülését már 1877 elejétől adománykülönlegességekkel támogatta Bálint is. A társalapító Vasady Nagy Gyula őt is felkereste Budapesten, akárcsak Xántus Jánost, valószínűleg Orbán Balázs társaságában, amikor Kossuth Lajos a Bem tábornok 1849-es érdemrendjét megküldte az alakuló múzeumnak, és a fővárosba kellett érte menniük.⁴ Ha 1877-ben és utána visszatérően, még halála évében is tárgyakkal, könyvekkel, kéziratossal gazdagította a múzeumot, 1890-ben a múzeumépület majdani építését kívánta támogatni a sajtó szerint, egy kézdivásárhelyi felolvasásának bevételeivel.⁵ A támogatás kölcsönös volt: tanulmányának szentkatolnai befejezését követően Bálint Gábor özvegy Cserey Jánosnénak, a Székely Nemzeti Múzeum alapítójának, ekkor is fő gyűjtőjének, valamint báró Apor Gábor háromszéki alispánnak megköszönte, hogy a könyvtáraikat használhatta,⁶ mert munkájának egyik legnagyobb nehézsége a szükséges kézikönyvek hiánya volt.

Már akkor elismert kutatónk számított, amikor 1875-ben mongóliai útjáról hazatért, és addig fel dolgozott gyűjtéseit (mandzsu, tatár, mongol stb.) az akadémiai osztályokban olvasta fel. Eredményeinek hatására néhány kutató akadémiai levelező tagnak

* A 2009. június 13-i szentkatolnai előadás javított és bővített, adnotáldolgozat-változata. A sajtóban megjelent rövid változatot lásd OBRUSÁNSZKY Borbála 2009.

¹ ÁRVAY József 1969.

² SÁL, Fond 66, nr. inv. 75, 2-es dosszié. Az említett kartondarab Bálint adományaként 1891-től 1961-ig a múzeum tulajdonában volt, és az 1891. évi múzeumi gyarapodást nyugtázó és köszönő cikkben (DOMJÁN István 1892a) már akkor leközölték

a tartalmát.

³ 1893-tól volt az ural-altáji nyelvészeti tanszék rendkívüli, majd 1897. októbertől rendes tanára, 1912. évi nyugdíjba vonulásáig.

⁴ Vö. SZÁNTÓ Iván 2020, 125; RUZSA Ferenc 2020, 137.

⁵ [N. n.] 1890.

⁶ Lásd a sepsiszentgyörgyi, 1891. október 21-i előadását megszakítva. (SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor 1891.)

ajánlotta.⁷ A múzeumban is találni arra adatot, hogy szakmai kérdésben kikérték véleményét. Egy 1877. márciusi levele arról tanúskodik, hogy egy arab nyelvű kardfelirat, valamint egy török pecsétfelirat megfejtését kérték tőle. Bálint a felkérést komolyan vette, és Szilády Áronnal is konzultált a kardfelirat ügyében, de a – pacsmagolt? – másolat olvashatatlan volt. A pecsétfeliratot viszont lefordította.⁸

Egy másik levél már annak az emléket őrzi, hogy mennyire készült a Széchenyi-expedíció hosszú útjára. 1877. október 4-én kelt levelében a kutató leírta, hogy november végén indulnak, és hosszú utat tesznek meg Délkelet-Ázsiába, Japánba, majd Pekingből a Kőkő-nórhoz akarnak eljutni.⁹ Hazafelé útba ejtik Kelet-Turkesztánt. Utóbbi helyet már Kőrösi megcélozta korábban, mert a dzsungár (jugar) népek között akarta megkeresni a magyarok rokonait. A sors azonban ezúttal is közbeszólt, és a második nagy Keletkutatónk sem jutott el oda, mert útközben megbetegedett, és haza kellett térnie. Az expedíció már nélküle jutott el egészen a Selyemút egyik oázisvárosáig, az egykoron virágzó Dunhuangig, melynek eredményeként id. Lóczy Lajos alaposan feltérképezte a különleges Mogao-barlangok geológiáját, és

hazatérve, annak fontosságáról beszámolt Stein Aurélnak. Végül a harmadik orientalista óriásunk, Stein végezte el az ősi belső-ázsiai kultúrtörténeti emlékek feltárását és közzétételét, így mégis a miénk maradt Kelet-Turkesztán európai felfedezésének az érdeme.

Bálint Gábor számára az út amúgy jól alakult, hiszen Indiában feltárta a tamul vagy dravida nyelv közép-ázsiai jellegét. Az angolok korábban már összefüggésbe hozták azt a magyarral, erről először Xántus János adott hírt.¹⁰ Bálintra várt az a feladat, hogy felderítse a dél-indiai nyelvet és összevesse a magyarral. Bálint Caldwell munkássága¹¹ nyomán kezdte megtanulni a nyelvet, és terepmunkája során meggyőződött az indiai nyelv és a magyar nyelv távoli kapcsolatáról. 1888-ban írt tanulmányában is a turáni nyelvek szanszkritjának nevezte aztán a nyelvet.¹² Bár akkoriban a magyar nyelvészek hevesen tiltakoztak a dravida nyelvi kapcsolatok ellen, mára sok külföldi orientalista nyelvész elismerte a meglátás helyességét.

Sajnos, a Széchenyi-expedíció után Bálintot teljesen lehetetlen helyzetbe hozták ellenfelei és irigyei. Többek között elhíresztelték, hogy elviselhetetlen természetű miatt kellett elválnia az expedíció többi tagjától és hazajönnie Indiából, holott ennek éppen az

⁷ Hunfalvy Pál, Ballagi Mór és Vámbéry Ármán 1876. március 4-én írt levelükben Goldziher Ignácot sémi tanulmányaiért, Bálintot pedig mongolisztikai munkásságáért akadémiai levelező tagnak javasolták. A levél tartalma: „Bálint Gábort illetően reméljük, hogy az urál-altáji nyelvtudománynak azon szaka, melyet ő képvisel, tudniillik a mongol-mandzsú és az avval összefüggésben álló török-tatár nyelvek tanulmányozása egy, hazai nyelvészetünkben rég érzett hiányt fog pótolni, és működése, eltekintve attól, hogy a mongolisták száma a nyugati világban is vajmi csekély, bennünket különösen érdekelhet. Irodalmi tevékenységét, tekintve pályájának eddigi járatlan és rögzös voltát, egy török nyelvtan, kazáni-tatár chrestomathia tatár-magyar szótárral és más apróbb közlemények jelölik.” (MTA KIK, KRK RAL, 210/1876.)

⁸ *Bálint Gábor Vasady Nagy Gyulának*, Budapest, 1877. március 26. (SZNM It, Vn, 23e.) Később is segítette őket hasonló esetben: 1891-ben a Homonay Károly kereskedőtől adományozott, az ozsdolai Kuun-kastélyból származó, rossz ezüsből készült török pecsétnyomó gyűrűn azonosította a „La illah, ill allah” feliratot és a mohamedán számítás szerinti 1218. évet. (DOMJÁN István 1891. Mai átírásban: *Lā 'ilāba 'illā -llāb'*, a muszlim hitvallásból. Az év a Gergely-naptár szerinti 1803.)

⁹ *Bálint Gábor Vasady Nagy Gyulának*, Budapest, 1877. október 4. (SZNM It, Vn, 21h.) A Széchenyi-expedíció előtt a székely származású Berzenczey László járt a Kuku-nórnál (Kék-tó), aki szintén a magyarok őseit kereste. A székelyföldi kormánybiztos a szabadságharc leverése után, 1851-ben Kossuth kíséretében Amerikába utazott, majd eljutott Hongkongba, ahol egy angol orientalista beszélt neki a Tibetben élő hung maül lovas nomád népről. Berzenczey figyelmét felkeltette a hung szó, melyet a hunokkal kapcsolt össze. Kétszer is el akart jutni ehhez a néphez, de a kínai hatóságok megtagadták a beutazást. A magyar közönség viszont 1850 előtt a pesti hírlapokból értesült Karl Gützlaff-

tól arról, hogy a Kuku-nór vidékén a magyarral rokon nyelvet beszélnek. Sajnos, a fenti állításokat tudományosan azóta sem vizsgálták meg. A Kuku-nór térségében sok ősi sztyepei nomád törzs telepedett meg az ókortól kezdve. Éltek ott yuezhik, hunok, majd a vidéket a 13. századtól mongol törzsek szállták meg, amelyek közül a deed-mongolok máig ott élnek és archaikus nyelven beszélnek.

¹⁰ Szentkatolnai Bálint Gábor közlésében: „Xántus János mesélte el, hogy volt egy angol tiszt Kelet-Indiában, aki azt mesélte el, hogy egy maratha nevű kisebb nép a magyarral rokon eredetű. A tiszt maga Mezőhegyesen hosszabb ideig tartózkodott.” Bálint Gábor hozzáfűzte: „Reánk nézve azért tartom e nyelveket érdekesnek, úgymond, mert a dravida népek állítólag Közép-Ázsiából Indiába költözését s így a közös bölcsőtől elválását, legalábbis háromezer [év] előtti állapotát tisztán láthatjuk e nyelvekben...” (*Dravida nyelvtudományos Gróf Széchenyi Béla keleti expedíciójából*, MTA KIK, KRK RAL, 1437/1878.)

¹¹ CALDWELL, Robert 1875.

¹² SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor 1888. Egyébként korábban Kőrösi is felfigyelt a szanszkrit–magyar párhuzamokra, de ő nem végzett alapos nyelvészeti kutatást ebben a témakörben. Ma már az indológus nyelvészek azt állítják, hogy a szanszkrit nyelv sok elemet átvett a tamultól. Bálint úttörő munkáját a tamul nyelvről idehaza nem fogadták el a nyelvészek, holott egyikük sem végzett ebben a témában nyelvészeti vizsgálatot. Az elutasítás miatt nem Bálinté lett a dravida–közép-ázsiai kapcsolatok feltárásának érdeme. A magyar tudós által megírt dravida–német szótár nem került be a nemzetközi tudományos közélet vérkeringésébe, és az általa leírt közép-ázsiai tamul kapcsolatokra csak az 1960-as évektől figyeltek fel angol nyelvészek, akik kimutatták többek között a tamul–„uráli” nyelvek kapcsolatát. Ma már többen úgy vélik, hogy a tamulok elődei Közép-Ázsiából, majd Pakisztánból vándoroltak délre, és nyelvük „szkíta”-fajta lehetett.

ellenkezője volt igaz, vagyis útítársaival jól megértették egymást. Fő támogatói, Fogarasi János halála, majd Arany János visszavonulása után Bálintot eltávolították a budapesti egyetemről, ahol addig magántanárként dolgozott, sőt megvonták a számára folyósított akadémiai segílyt is. Megélhetési gondok miatt 1879. május 2-án a *Pesti Napló*-ban is bejelentette önkéntes száműzetését.¹³ Miután minden ajtó bezárult előtte, a székely tudós külföldre ment, és az Oszmán Birodalomban vállalt munkát. Egy, a múzeumban talált levél alapján ismert, hogy hová is utazott: Bálint 1879. június 20-án már Isztambulban volt.¹⁴ Ezt követően hosszú időszakokat töltött török, arab stb. közel-keleti környezetben, és csak néhány közeli ismerőse, rokonai tudták, hogy mikor éppen hol tartózkodik. Zágoni Jenő 2005-ben publikálta is Bálint Benedekhez, testvéréhez írt leveleit,¹⁵ eszerint 1879. december 21-én már Bagdadban volt.¹⁶ Öt hónap múlva Vasady Nagy Gyula ide címezte levelét Bálint Gábornak, mint „pénzügyi felügyelőnek”.¹⁷ Ez azonban már nem érthette ott, mert új helyre költözött: 1880. április 9-én Kairóból írt testvérének,¹⁸ onnan érdeklődött, hogy gróf Széchenyi Béla vajon hazatért-e már expedíciójáról. Utóbbi levél tanúsítja, hogy 1880. március elején hagyta el Bagdadot, és költözött feleségével Kairóba.

Bálint tartózkodási helyeiről nemcsak levelei adtak hírt, hanem például az *Erdélyi Múzeum*-nak megküldött tanulmánya is. Utóbbi 1888. július elején még Bejrútban jegyezte,¹⁹ de az 1889. újévet már Athénban töltötte,²⁰ ahol az egyetemen arab nyelvet oktatott. Láthatjuk, hogy önkéntes száműzetése alatt sem adta fel tudományos munkáját. A tanulmány megjelenítése valószínűleg már a hazatérési szándékával függött össze. Gróf Széchenyi Bélához fordulva, a tanulmány véglegesítésében is

érdekelte, volt expedícióvezetője biztatta fel Jakab Elek történészt, hogy egy, a Bálint hazahozására indított társadalmi mozgalom politikai nyomást gyakorolhasson a Magyar Tudományos Akadémiára. A próbálkozás kudarcot vallott, és a tudós még egy esztendei külhoni munkavállalásra kényszerült 1891–1892-ben. Két nagy ellenfele – Hunfalvy Pál és a Budenz József – halálát (1891, 1892) követően újabb lobbizás sikerrel járt, és támogatói Bálintot végül egyetemi álláshoz juttatták Kolozsváron.²¹

Bálint Gábortól származó anyag a Székely Nemzeti Múzeumban

A Székely Nemzeti Múzeum Bálint Gábortól származó anyagában két csoportot különíthetünk el: a „keleti gyűjtemény” jellegűt, valamint a könyvtárat.

A „keleti gyűjtemény” jellegű csoportot elsősorban az 1877. februári, budapesti tárgyadomány, valamint egy 1879. május(?)–júniusi lista tételei képezik. Utóbbi összetettebb: 1879. évi útrakelése előtt Bálint Gábor néhány személyes holmiját elajándékozta, másokat – valószínűleg útiköltséget biztosítani – eladta az intézménynek, pontosabban az alapító Csereyné vette át, illetve vásárolta meg tőle a múzeum számára. A csoport tematikailag természetrajzi és néprajzi/etnológiai, nyelvészeti vonatkozású, illetve művelődés- és ipartörténeti, művészettörténeti/képtári tételekből, néhány fotóból és éremből áll.

Még a Sepsiszentgyörgyre költözött múzeum közületi tulajdonba adása (1879. szeptember 15.) előtt, ún. *Alapleltár*-ban feljegyeztek Bálinttól származóként 1877-ben²² a *Tárgyak* fejezetben a *Természeti tárgyak* szakcsoportnál 3 db sajtolt mandzsu teát²³ és 3 db mandzsu füstölőt,²⁴ a *Különböző tárgyak* szak-

¹³ SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor 1879.

¹⁴ *Cseh Sándor Vasady Nagy Gyulának*, Szentkatolna, 1879. június 20.: „Bálint Gábor írt Konstantinápolyból szüleinek szerencsés megérkezéséről, ígérve, hogy nékem is írni fog rövid időn s bővebben, levelét közleni fogom.” (SZNM It, Vn, 60d; a múzeum intézményesülésében tevékeny részt vállaló Cseh Sándor 1848–1849-es honvéd alezredes a Bálint Gábor keresztapja.) Cseh Sándor bizonyára a Bálint Gábor június 12–13-i isztambuli (pérai) levelére céloz. (SZTE KKK, RKTk, Ms. 1745/1.)

¹⁵ SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor 2005, 201–207.

¹⁶ *Bálint Gábor Bálint Benedeknek*, Bagdad, 1879. december 21. (SZTE KKK, RKTk, Ms. 1745/3.)

¹⁷ „Bálint Gábornak Bagdadba (inspecteur financier)”. 1880. április. 10-i bejegyzés elküldött levélről. (SZNM It, Pk.) Mint aztán Bagdadban kiderült, a *másodrangú pénzügyi felülvizsgáló* tisztség csak egy közben már meg is bukott kormány reformkísérletének eleme volt. (SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor 1890.) Vasady a családtól tudhatta meg a címet, mert Bálint Gábor a testvérének, Benedeknek írta meg 1879. december 21-i levelében. (Lásd előző jegyzet.)

¹⁸ *Bálint Gábor Bálint Benedeknek*, Kairó, 1880. április 9. (SZTE

KKK, RKTk, Ms. 1745/4.)

¹⁹ SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor 1888, 236.

²⁰ A már említett kartondarab (ma: SÁL, Fond 66, nr. inv. 75, 2-es dosszié) Bálint Gábor évkézdő helyszíneivel: 1879: *Budapest*; 1880: *Bagdad*; 1881: *Brussa*; 1882: *Bécs*; 1883: *Bosznia*; 1884: *Isztambul*; 1885: *Bejrút*; 1886: *Jaffa [mára Tel-Avivval egyesült]*; 1887–1888: *Bejrút*; 1889–1890: *Athén* (vö. SZNM It, GyJk, 84-1891; DOMJÁN István 1892a).

²¹ [N. n.] 1891; [N. n.] 1891; [N. n.] 1894.

²² Az 1877. februári tételek leírása az *Alapleltár* és a sajtóbeli két nyugtázás/köszönetnyilvánítás (VASADY NAGY Gyula 1877a; Uő 1877b) egybevetésével történt.

²³ *A[lapleltár, Tárgyak: Természeti tárgyak]*. 654–656. A kínai kereskedők által akkoriban fizetési eszközként használt, „cserépvastagságú, téglalakba préselt tea (a mongol nép számára), egy korona 20 fillér értékkel”, vagy ennek tartója? (Vö. SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor 1912.)

²⁴ *A[lapleltár, Tárgyak: Természeti tárgyak]*. 657, A. 658.) A füstölőt a buddhista szertartásokban gyakran használják, azt kínai területen gyárthatták, és úgy szállították Mongóliába. A mongol pásztorok elsődlegesen borókaport (árc) égetnek el a szellemek tisztelésére.

csoportnál egy mandzsu szalmakalapot,²⁵ a *Képek és figurák* szakcsoportnál 4 db „mandzsu cserép képet” (4. ábra),²⁶ a *Pénzek* fejezetben 2 db kínai ólom érmet.²⁷ Itt fontos megjegyezni, hogy a mandzsu kifejezés az akkori távol-keleti birodalomra utalt, mely egyesítette Kínát és a mai Mongóliát, és ezek a tárgyak az első ázsiai – mongóliai – útvonalról származtak.

1879-ben, már a második ázsiai útja után, de láthatóan az első, oroszországi–mongóliai utazás szerzeményeiből is, előbb februárban ad a múzeumnak egy török hírlapot és egy „kínai nyomtatványt”,²⁸ majd a már említett listán²⁹ (1. ábra) Cserey né áltál Bálintól vásároltakként a következők szerepelnek: „1 db kokinkínai gyékényszőnyeg”,³⁰ „kínai karperec tiszta ezüsből és szantálfából faragványokkal”.³¹ A tárgyak között volt a „kínai festvény (Mongolországból hoztam: a gyermektelen házaspár által az ősök szelle-

mének hozott áldozatot s ennek gyors eredményét ábrázoló kép)”³² (5. ábra), „kínai faragott pipa bambu [bambusz] szárral”,³³ „1 db uráli tálca (ázsiai Szibériából hoztam)”,³⁴ „egy uráli márványból csiszolt, pecsétnyomónak való”,³⁵ „négy fénykép Szeuzról (Porto-Saidból hoztam)”.³⁶

Mint már szóba került, a nagy utazó ugyanekkor ajándékozott is addigi két útvonalról hozott tárgyakat az intézménynek. Ezek: „egy indiai kalap”,³⁷ „kínai tustörő kő egy darabka kínai tussal és ecsettel együtt, vettem Mongolország *Khüren* (oroszosan: Urga) nevű városában”,³⁸ „5 db méregbogyó, amelynek nedve jegyzőtinta helyett használtatik Kelet-Indiában”,³⁹ „1 db dél-kínai, *lai csi* nevű gyümölcs”,⁴⁰ „két kínai teaágacska Sanghaj városának népkertjéből”,⁴¹ valamint „e[gy?] pálmalevéltre kannada írással írt, szanszkrit nyelvű, vallás tárgyú könyv”

²⁵ *A[lapleltár, Tárgyak: Különböző tárgyak]*. 682. A szalmakalap a mai Kína területén főleg délen használatos, ahol a mezőgazdasági munkáknál veszik hasznát, máig. Vasady 1877. októberben azonban „gyökér mandzsu kalapnak” írja. (SZNM It, Vn, 29e.)

²⁶ *A[lapleltár, Tárgyak: Képek és figurák]*. 670–673. *Indiai istenségek* ábrázolásai. „Mandzsu” (kínai) kereskedelmi termékként persze eljuthattak a mongol térségbe is – Vasady 1877. októberben „mandzsu házi istenek képeiként” írja le őket. (Uo.)

²⁷ Valószínűleg a következő beérkezési számok: *A[lapleltár, Pénzek]*. 367 és A. 369 (2 db 1 hisz-es mandzsu réz érmet).

²⁸ CSEREY Jánosné, özv. 1879a. A török hírlapot nem sikerült azonosítani. Kínai könyv csak egy szerepel az *Alapleltárban*, a Xántus 1877-es (tehát 1869-es szerzemény) ajándékként (*A[lapleltár, Könyvek]*. 1080: „Kínai történelem, Japán, 1860”), és valóban 1877. eleji bejegyzésként. Ugyanerről ezt írják 1878. januárban: „Kínai történelem nyomtatva, 18.[?] század – császári[?] adomány”. (SZNM It, Vn, 29f.) Mivel azonban 1889-ben még mindig csak egyetlen kínai könyvet írnak le tetelesen Sepsiszentgyörgyön, holott az kiemelt tárgyként kiállítva (BOÉR Hunor 2009, 78), és egyetlen kínai kézirat(-sokszorosított)ról tud az 1939-es kéziratári szakleltár is, bár tévesen *A harmadik Evangélium*nak azonosítva (SZNM It, *Kéziratár*, 386) – valójában a *Hegyek és vizek könyve* első fejezeteit tartalmazza (4r, 81 levélpár, váltott oldalukra írva) –, felmerül, hogy 1877-ben tévesen köszönték meg Xántusnak, és már akkor az egyidejűleg elhozott Bálint-adományhoz tartozott, aminek tisztázásakor egyféle hibaigazításként nyugtázták újra 1879-ben, már a tényleges adományozónak. Ez esetben a cím/téma leírásában egy *történetek>történelem* jelentéstévesztés történhetett, és Bálint ezt is Mongóliából hozta.

²⁹ SZNM It, CsSzn, 107.

³⁰ Nem szerepel az *Alapleltárban*. Az 1889-es leltárban „kínai gyökérszőnyeg”. (BOÉR Hunor 2009, 74.) Valószínűleg az 1899-es múzeumi tárgy-csoportok fotóin látható (SZNM, F.607 stb.), ott háttérnek használt, vastagon bordázott szőnyeg.

³¹ Nem szerepel az *Alapleltárban*, de 1889-ben leírják Sepsiszentgyörgyön kiállítva, üveg alatti 79 tétel vegyes apróság stb. mellett, bár japán ékszerként. Valószínűleg ide került az *Alapleltárban* nem szereplő legtöbb tétel is. (BOÉR Hunor 2009, 76.)

³² *A[lapleltár, Tárgyak: Képek és figurák]*. 2034. A jelenlegi gyűjteményben fennmaradt egyetlen, számításba vehető távol-keleti kép azonban japán, Ogata Gekkő (1859–1920): *Kameido* [To-

kio egyik nevezetes része], a *Női szokások és illem* című sorozatból (1888–1895), és kevésbé élénk (vagy annak maradt?) színezéssel ugyan, de legkisebb részletében is megegyezőnek tűnik a Brooklyn Múzeumban található *ukiyo-e* [‘a lebegő világ képei’] fatömbnyomattal. A sepsiszentgyörgyi, mai kép provenienciájával összefüggésbe hozhatóan, a Székely Nemzeti Múzeum nyilvántartásaiban egy Xántusnak 1877-ben megköszönt „nagyon finom festésű kínai kép” (VASADY NAGY 1877a; *A[lapleltár, Tárgyak: Képek és figurák]*. 669) vagy „kínai festmény kitűnő színvegyülettel, 19. sz. – a császár[?] műve” (SZNM It, Vn, 29f) szerepel még, azt azonban Xántus 1869-ben szerezte be, amikor Ogata Gekkő még csak 10 éves volt – a művész a Bálint Gábor 1873-as mongóliai tartózkodása idején is csak 14 esztendő. Így felmerül, hogy ez az Ogata Gekkő-munka talán a Bálint-házaspár által 1913-ban adományozott egyik „litográfia” (vö. 49. jegyzet).

³³ Nem szerepel az *Alapleltárban*.

³⁴ Nem szerepel az *Alapleltárban*.

³⁵ Nem szerepel az *Alapleltárban*.

³⁶ Nem szerepelnek az *Alapleltárban*.

³⁷ Nem szerepel az *Alapleltárban*. Az 1889-es leltárban „tropics” kalap, és valóban: parafa sisak, adatolása ráírva: „Calcutta. 1878. március 8. Bálint Gábor”.

³⁸ Nem szerepelnek az *Alapleltárban*. Az írás legfőbb hozzávalói voltak. A kínai írás ugyanis különleges eszközöket igényelt, és fontos hozzátenni, hogy nemcsak a kínai íráshoz, hanem a régi mongol és mandzsu íráshoz is szükség volt ilyen eszközökre, hiszen az arabhoz kicsit hasonlóan mongol betűk írása is nagy ügyességet igényelt. A mongol írás arameus eredetű, és a Selyemúton terjedt el keletre. Közvetlen előzménye az ujjur volt, ezért sokszor ujjur-mongol írásnak is hívják.

³⁹ Nem szerepel az *Alapleltárban*. Tintát nyertek ki belőle a Távol-Keleten is, és a megelőző tétel írőkészlettel együtt az írás legfőbb hozzávalója volt.

⁴⁰ Nem szerepel az *Alapleltárban*. Ma inkább: li-csi. Dél-Kína trópusi táján őshonos, hántolás után fogyasztható, mostanában ízletes üdítőitalt szoktak készíteni belőle. A Bálint által hozottat már valószínűleg nem gyümölcsként használták fel, hiszen csak egy hónapig marad friss és fogyasztható, hanem megőrzött héjként és szárként, mert azokat a hagyományos kínai orvoslás gyógynövényeként használja.

⁴¹ Nem szerepelnek az *Alapleltárban*.

(2–3. ábra).⁴² A sajtóbeli kimutatásokban⁴³ a fentiek kívül is megjelenik – valószínűleg a lista lezárása után hozta be Bálint – adományként „2 db ezüst pénz (kínai)”,⁴⁴ vásárolt tételként pedig⁴⁵ „egy kínai toll legyező”,⁴⁶ „8 db kínai kép”.⁴⁷

A tárgyak azért is kiemelt jelentőséggel bírnak, mert – Xantus adományaival kiegészülve – egy, ha nem is nagy, de akkori magyar „keleti gyűjteményt” képeztek már 1879-ben. Érdemes lenne számbavenni, hogy hol, mely magyar gyűjteményben jelentek meg ilyen korán távol-keleti, de főleg „mandzsui”/mongol tárgyak, eszközök. A sepsiszentgyörgyi „keleti gyűjtemény” 1907 végén Bálint Gábor további 22 db bejrúti, ókori réz- és bronzérméjével, valamint 9 db vörös- és sárgaréz kínai érméjével gyarapodott,⁴⁸ végül 1913-ban „orientalista” személyi tárgyként két, a tudóst, illetve feleségét – már az 1871-es „mongol” út kezdetén, majd az 1879-ben kezdődő ázsiai utakon is

utazótársát – ábrázoló festménnyel, két litográfiával és nyolc „velencei” bútorukkal, így egy ülőgarnitúrával, melyeket – utolsó, emléktárgy-adományként – a házaspár lehetőleg együtt elhelyezendőnek kért.⁴⁹

Könyvtári jellegű adományaira térve, ezek részben ugyancsak orientalisztikai vonatkozásúak. Megkülönböztethetünk közöttük a keletkutató Bálint-hoz kötődő apróbb dokumentumokat, általa írt leveleket, kéziratait és jegyzeteit, saját megjelent munkáit, valamint a Sepsiszentgyörgyre került további tékáját.

Egy névjegykártyáján így nevezte magát: „keleti utazó és turanista”.⁵⁰ Másrészt, néhány könyvében ujjur-mongol írással jelölte meg a nevét. A tárgyalta 1879-es lista pecsétfelirata ugyancsak a Bálint Gábor név – ezúttal kínai írásjeles – átírása lehet.⁵¹ Ezt ex libris helyett is használta esetenként, de hagyatéka más részében is megtalálható.⁵² 1895-ben a Zichy-expedí-

⁴² A bengaluruai pálmalevél-kézirat leírása a Bálint Gábor által írt listán: „E[gy?] pálmalevéltre, kannada írással írt szanszkrit nyelvű, vallás tárgyú könyv”. A fennmaradt fotók tanúsága szerint az előzők levélre ragasztott címkéjét, amely ugyanolyan, mint a múzeum másik, Xantus-féle pálmalevél-kéziratáé (lásd RUZSA Ferenc 2020), VASADY NAGY Gyula írta meg („Ösmeretlen. Bálint Gábor úr adománya”), a következő levélen pedig Bálint Gábor sajátkezű adatolásából ennyi látható: „A bengaluru kanada tudósok (panditák) által... Bálint Gábornak, a gróf [Széchenyi Béla...]. A panditák hindu hit-, illetve ekkor, a gyarmati korban már inkább jogtudósok. A múzeum a sajtóban kétszer is nyugtázta az adományozását, májusi, majd márciusi gyarapodásként (CSEREY Jánosné, özv. 1879b; Uő 1879c), és egyik tárgyhónap persze lehet sajtóhiba is, de az 1879. szeptemberben átvételi jegyzőkönyvként használt *Alapleltárban* nem szerepel, és majd csak 1888-ban kerül említésre, már a sepsiszentgyörgyi kiállított anyagban („2 kelet-indiai könyv” – a másik az *Alapleltár; Tárgyak: Különböző tárgyak*). 683-as, Xantus-féle pálmalevél-kézirat; BOÉR Hunor 2009, 78). A magyarázat mindegyike valószínűleg ott kereshető, hogy az 1879. évi adományra és vételeire több szakaszban került sor: Bálint Gábor utólag egészítette ki a listát az utolsó két adományozott tétellel, már a kínai írásjeles pecsétje mellett – a teaágascskák nem is kerültek említésre a sajtóban –, és Csereyné is utólag egyértelműsítette három helyen, többek között a datálás 1879. évet egészítve ki egy június hónappal – júniusban pedig már elkezdődött a gyűjtemények költöztetése. A fotók is (2–3. ábra) csak pár éve, Fóris Pál volt múzeumi fényképész hagyatékából kerültek vissza a múzeumba, egy olyan fényképpaksaméta (SZNM, F.88_xxx) részeként, amely Bálint Gábor-művek és egy eszperantista kiadvány fotóját tartalmazta, tehát az eszperantista, Bálint Gábort kutató Zágoni Jenő, a Székely Nemzeti Múzeum könyvtárosa számára készültek, legvalószínűbb, hogy az Eszperanto Világösszevétel 1978. július 29. – augusztus 5-i várnai, 63. kongresszusán tartandó előadás számára. Zágoni rövid megjegyzése 1971-es átvételi leltára során, az 1906. végi kéziratadományok között: „fára véssett könyvecske”, „3 [kaukázusi] fénykép”, tehát ekkor együtt voltak. A pálmalevél-kézirat vagy arra vonatkozó későbbi nyilvántartási adat ma nem található a múzeumban – Zágoni 1989-ben települt át Magyarországra, és 2015-ben halt meg, a Fóris Pál halála utáni évben, tehát már nem megkérdőjelezhetőek.

⁴³ CSEREY Jánosné, özv. 1879b; Uő 1879c.

⁴⁴ Tisztázatlan. Az *Alapleltárban* még nem szerepel kínai ezüst érem, hanem majd csak Nagy Géza 1888. évi átadási listáján (BOÉR Hunor 2009, 78). Talán az *Alapleltár; pénzek*:]. 341 és A. 345 tételszámú kínai réz, illetve ón(?) érméről van szó. Ezek azonban inkább az 1877-ben Xantus Jánostól kapottakkal azonosíthatók („Két darab kínai érmet, egyik Krisztus előtti korból, másik folyó pénz”; VASADY NAGY Gyula 1877a).

⁴⁵ További pontosabban nem adatolt „2 db vízfestésű (gyümölcs) kép” mellett – *Alapleltár; Tárgyak: Képek és figurák*]. 2043–2044 –, amelyek azonban nem feltétlenül az utazásából hozottak.

⁴⁶ Nem sikerült azonosítani az *Alapleltárban*.

⁴⁷ CSEREY Jánosné, özv. 1879c. Valójában *hat perzsa miniatúra* (*Alapleltár; Tárgyak: Képek és figurák*]. 2035–2039 – ott „5 db kínai kép, keretben”). A miniatúrákat közölte: SZÁNTÓ Iván 2020. Az 5/8(?) db magyarázatát lásd uo., illetve magyarázható eredetileg 5 tárgy 8 „ábrájával”: egyik, eredetileg két ábrás paszpartut utólag vághatták kétféle, másik két tétel esetében pedig a kép hátoldalán is „ábra”, ti. kalligrafikus írású szöveg található. Ugyancsak a miniatúrák közlése óta került elő kettejük két világháború közötti képtári feliratozása, és ez, valószínűleg paszpartu alatti jegyzet alapján: „Felső perzsa vidéki festmények”.

⁴⁸ További 25 db hazai és külföldi érem, valamint egy 10 1/2 cm magas sárgaréz szobrocska mellett. (CSUTAK Vilmos – LÁSZLÓ Ferenc 1910, 17; SZNM It, *Régiség- és Éremtár*, 675–386/1908.)

⁴⁹ CSUTAK Vilmos – LÁSZLÓ Ferenc 1914, 5; OBRUSÁNSZKY Borbála 2007, 530–531; Spielmann Rózára vonatkozóan lásd [N. n.] 1895. Az egyik litográfiával kapcsolatban lásd még a 32. jegyzetet.

⁵⁰ Valószínűleg 1879-ben került ez is a múzeumba, vö. a világutazóként való említését az 1879. május(?)–júniusi adományok/vétel sajtójában.

⁵¹ Neve átírásával máskor is eljárt az akadémia. Egyiptomi – már főnévmajelölő – hieroglifákkal írt családnevét például lásd a már idézett levélben: *Bálint Gábor Bálint Benedeknek*, Kairó, 1880. április 9. (SZTE KKK, RKTK, Ms. 1745/4.)

⁵² *A Romanized Grammar of the East and West Mongolian Languages with Popular Chrestomties of Both Dialects* (Kézirat), MTA KIK, KRK, Ms 1379/1.

cióról is hozott három fényképet.⁵³ Dokumentum/kézirat/könyv átmeneti kategória a Bálint Gábor által nyomtatványokba beragasztott, hírlapi, de akár szakmai folyóirat cikkek, másrészt a beleírt kivonatolás/jegyzetelés. Előbbire 1720-as évekbeli frankfurti–lipcsei *Amoenitates litterariae*-kötetek a példa, utóbbira a Muszafia *Széferének* egy varsói kiadása, amelyből hosszan jegyzetelt héber nyelvészeti stúdiumként, ivrit nyelvű hírlapszámok, Bopp szanszkrit szótára.⁵⁴

Kiadatlan itteni kézirata, kisebb kéziratos feljegyzései feldolgozásra várnak. A nagy keletkutató hagyatéka után a kolozsvári egyetemi tanár György Lajos kezdett nyomozni a második világháború utáni években, de a sepsiszentgyörgyi fejleményekből csak Árvay Józsefnek, a múzeum akkori könyvtári-levéltári igazgató-őrének, a sepsiszentgyörgyi állami levéltár későbbi igazgatójának György Lajoshoz intézett levele ismert.⁵⁵ A Bálint által Vasady Nagy Gyulának írt 1877. március 26-i és október 4-i levélről már szó volt feljebb.⁵⁶ A „kabard–magyar–latin-szótárának teljes kézirata és keleti utazásai alatt tett más kéziratos jegyzeteit” 1906 végén adományozta a múzeumnak,⁵⁷ és a szótár kézirata – saját megjegyzése alapján – a nyomtatásban megjelent anyagánál bővebb.⁵⁸ Az Árvay levelében ismertetett többi kézirat közül a magyar Flammarion-fordítás⁵⁹ is megvan ma

is, a szintén 1906-ban adományozott *Jegyzetek* is,⁶⁰ az 1891-es tanulmány I. B. 54 jelzetű kéziratanyagát viszont már az 1956-os leltár sem találta.⁶¹

Saját közzétett munkáit 1877-től 1906-ig rendszeresen megosztotta a múzeummal. 1891 őszén tucatnyi tétel könyvet, folyóirat- stb. füzetet/füzetcsoporthoz, hírlapszámot adott be a külföldre távozása előtt,⁶² 1906 végén „629 db-ból álló gyűjteményt bocsátott rendelkezésünkre. A könyvadomány legértékesebb részét nyelvészeti, történeti, művészeti és természettudományi szakkönyvek teszik, s képviselve vannak benne ezen tudományágak legújabb termékei is. A könyvek csaknem kivétel nélkül be vannak kötve.”⁶³ 1907 végén mindezt újabb 133 kiadvánnyal egészítette ki.⁶⁴ A *Függelékben* a Székely Nemzeti Múzeum könyvtárába Bálint Gábortól került, nem egyleveles nyomtatvány tételek szerepelnek. Mintegy 90%-uk ma is ott található, a többi az utolsó állományellenőrzések már nem lelték fel az itteni gyűjteményekben: kisebbrészt a beérkezési adatok hiányos volta miatt nem azonosíthatóak, nagyjából a múzeum lassan másfélszáz éves történetének veszteségei közé sorolhatóak: a két világháború, majd a kommunista államosítás utáni, más intézmény javára történt elidegenítés, esetenként különböző indítékú „szarkák” áldozatai.

⁵³ Wosinsky Mór három fotója (SZNM, F. 526–528): *A Zichy-expedíció a Kaukázus éjszaki alján, a Kubán völgyében; Akazsukuni kabardok a Bakszán-völgyben; Kabard szántók a Szelencsuk völgyében*. A harmadik fotó részletesebb adatolása: Ucskulán, 1895. május 15., elől Bálint Gábor és Zichy Jenő. (SZÁDECKY-KARDOSS Lajos 2000, 65.) A fotók a *Vasárnapi Újságban* jelentek meg először. (Uő 1895a–c, 440, 456, 545.)

⁵⁴ Az ivrit nyelvű hírlapokba bejárti tartózkodása idején jegyzetelhetett az Eliézer Ben Jehuda *HáCvijének* egy lapszáma alapján, míg Bopp szótárának jegyzetes ívében maga adatolta: „Írtam Athén városában 1889.” (SZNM It, *Zágoni* 1971.)

⁵⁵ Közölve lásd OBRUSÁNSZKY Borbála 2007.

⁵⁶ SZNM It, Vn, 23e, 21h. Árvay József 1947. március 18-án, Cs. Bogáts Dénesre hivatkozva, további 5-10 hosszabb levélről írt György Lajosnak Kolozsvárra, melyekből egyet maga is látott és olvasott, „Perzsiában tett egyik utazásáról”. (OBRUSÁNSZKY Borbála 2007, 530.) Árvay múzeumi állása még abban az évben megszűnt, Cs. Bogáts Dénes 1949-ben, György Lajos 1950-ben halt meg. Ma egyik levél sincs a múzeumban, talán a sepsiszentgyörgyi állami levéltárban várják kutatójukat. Vö. még a 48. jegyzettel. Nem tudjuk azt sem, hogy milyen forrásból került az 1971-től 1989-ig múzeumi könyvtáros Zágoni Jenőhöz egy általa utóbb le is közölt, Bálintnak Grodnóból írt, 1894. június 24-i, eredeti Samenhof-levél. (MATEKOVICS János 1978; SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor 2005, 279–280.)

⁵⁷ GÖDRI Ferenc – LÁSZLÓ Ferenc – ZAYZON Ferenc 1907, 16.

⁵⁸ OBRUSÁNSZKY Borbála 2007, 529.

⁵⁹ *A világ kezdete és vége* (Camille Flammarion nyomán); SZNM It, *Kézirattár*, 218.

⁶⁰ 47 oldalnyi jegyzete/kivonata/fordítása japán tárgyú könyvből (DIXON 1882); 5 oldalon több munkából Koreára vonatkozó jegyzetek; 7 oldalon a keleti nők jogairól, több szerzőtől (pl. MICHELET, Jules 1860; AL-HUSEINI, Ali Gelal 1890); 1895-ben vásárolt könyveinek jegyzéke; stb.

⁶¹ DOMJÁN István 1892b; SZNM It, *Kézirattár*, 522. A nyelvész Árvay József leírását lásd OBRUSÁNSZKY Borbála 2007, 529–530. A kézirattári (szak)leltár szerint: „Bálint Gábor eredeti kéziratai Szentkatolnán: 1. *Tanul nyelvtan*, 1891, 144 levél; *Összehasonlító nyelvészeti tanulmány* (hiányos), III–IV, VIII–XIV. ív; *Szótárának kézirata* (hiányos), 8–472. levél; *Szótáranyagából* 25 db cédulacsomag. Az állag mérete alapján fel sem merülhet lappangás esete, a sepsiszentgyörgyi állami levéltárba se került. Nagy valószínűséggel még 1947-ben, a bizonytalan kimenetelű államosítás előtt mentették ki valahová közös megegyezéssel a múzeum szakemberei, György Lajos vagy a Kolozsvárra egyetemi tanárnak szintén ekkor távozó, ráadásul az indoeurópai-magyar nyelvokosság gondolatával foglalkozó ügyvezető-igazgatóőr Szabédi László útján.

⁶² DOMJÁN István 1892a.

⁶³ GÖDRI Ferenc – LÁSZLÓ Ferenc – ZAYZON Ferenc 1907, 13. Ezt egészíti ki három kötetben a két album: *Az Osztrák–Magyar Monarchia* (100+100 metszet), valamint a *Kelet-India képekben* (67 metszet), lásd Uo., 18. és SZNM It, *Szépművészeti*, 7–8/1906.

⁶⁴ CSUTAK Vilmos – LÁSZLÓ Ferenc 1910, 17.

A Székely Nemzeti Múzeumba került, Szentkatolnai Bálint Gábortól származó könyvek és egyéb, nem egyleveles nyomtatványok jegyzéke (Függelék)

- *** [Ivrit nyelvű hírlap egy száma, 1888(?), 6 levél]
 *** [Kelet-India képekben, 67 metszet]
 *** [Olasz nyelvtan németül, cl. h.]
 *** [Orosz(?) természetrajzi füzet]
 *** [Osztrák–Magyar Monarchia I–II., 200 metszet]
 *** [Szanszkrit nyelvű szerelmi dráma?]
 *** *Afrika in Wort und Bild*, Calw–Stuttgart, 1904.
 *** *Album Warszawy* [1908].
 *** *Almanach Hachette*, 1895–1905, Párizs.
 *** *Amoenitates litterariae*, III–VI, IX–X, Frankfurt–Lipcse, 1725–1729.
 *** *Anthologia graeca* II–III., Lipcse, 1866.
 *** *Athen und Umgebung*, Athén, 1902.
 *** *Aus der Natur – Zeitschrift für alle Naturfreunde*, I, Stuttgart, 1905.
 *** *Aus Der Natur – Zeitschrift für alle Naturfreunde*, II, Stuttgart, 1905–1906.
 *** *Az ezeréves Magyarország.*
 *** *Beschreibung des Helgoland.*
 *** *Biblia hebraica*, Lipcse, 1740.
 *** *Budapest* [album], Hornyánszky.
 *** *Das Album* II., Párizs–Lipcse, 1899.
 *** *Das grosse Weltpanorama*, Berlin–Stuttgart.
 *** *Die Sittlichkeitslehre als Naturlehre*, Lipcse, 1894.
 *** *Emlékkönyv a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem és különösen ennek orvosi és természettudományi intézetei részére*, Kolozsvár, 1903.
 *** *Erdélyi Múzeum*, XII, Kolozsvár, 1895.
 *** *Ethnographia*, I/1–10, Budapest, 1890.
 *** *Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn*, III–VI, Pest, 1865.
 *** *Festschrift dem XIII. Internationalen Orientalisten-Kongress*, Hamburg, 1902.
 *** *Finsternisse. Die Lehre Jesu im Lichte der Kritik. Von einem Zeitgenossen*, Zürich, 1896.
 *** *Freie Glocken*, XXVI–XXIX, Lipcse, 1900–1903.
 *** *Führer durch das Museum für Völkerkunde*, Berlin, 1902.
 *** *Gedichte. Francia olvasókönyv*, Pozsony, 1801.
 *** *Gr. Széchenyi Béla Kelet-ázsiai útjának tudományos eredménye*, 1877–1880, I., 1890.
 *** *Gr. Széchenyi Béla Kelet-ázsiai útjának tudományos eredménye*, 1877–1880, I–III., Budapest, 1890–1897.
 *** *Guida di Roma.*
 *** *Guide to Hamburg.*
 *** *HáCvi* [ivrit nyelvű hírlap], 1888(?)/12, Jeruzsálem, 1888(?).
 *** *Havazelet* [a hírlap egy száma].
 *** *Internacia Scienca Revuo en Esperanto*, I–II, Párizs, 1904–1905.
 *** *Internacia Scienca Revuo*, I, Párizs, 1890.
 *** *Jahrbuch der Erfindungen*, Lipcse–Bécs–Teschen, 1901–1905.
 *** *Jahrbuch der Erfindungen*, Lipcse–Bécs–Teschen, 1905.
 *** *Jesuitenlist und Jesuiten-Ränke*, Reutlingen, 1903.
 *** *Kolozsvár 1896. máj. 17. Közgyűlés jegyzőkönyve*, Kolozsvár, 1896.
 *** *Kossuth emlékezete*, Budapest.
 *** *Kürschmers Jahrbuch*, Berlin, Leipzig, Eisenach, 1898–1899.
 *** *LAsino*, Róma, 1905.
 *** *La Nature*, 1902–1903, Párizs.
 *** *La science au XXe siècle*, Párizs, 1903.
 *** *La Vraye histoire comique de Francion* I., Leiden, 1686.
 *** *Lateinisch–Deutsches Lexicon*, Lipcse, 1805.
 *** *Le Japon*, Párizs, 1904.
 *** *Le Musée Galant du XVIIIe siècle*, Párizs.
 *** *Les femmes galantes*, Párizs.
 *** *Libellus post saeculum quam Johannes Bolyai de Bolya anno MDCCCII*, Kolozsvár, 1902.
 *** *Lustige Thaten und Ebenteuer des alten Klosterbruders* I–II., Bern, 1890.
 *** *Magyar–német zsebszótár*, Pest, 1838.
 *** *Meccanica*, Milánó, 1886.
 *** *Moszkva* [album].
 *** *Musen-Almanach 1785*, Bécs.
 *** *Német–magyar kereskedelmi műszótár*, Pest, 1864.
 *** *Original-Methode Toussaint-Langenscheidt: Einführung in den Selbstunterricht der Spanischen Sprache* 1., Berlin, 1880.
 *** *Pétervár* [album].
 *** *Prometheus*, XI, Berlin, 1900.
 *** *Stockholm* [album].
 *** *Székely Almanach*, I, Marosvásárhely, 1907.
 *** *Székely Oklevéltár* V., Kolozsvár, 1896.
 *** *The Agnostic Journal*, LVI–LVII, London, 1905.
 *** *The Cosmopolitan*, XXXVIII–XXXIX, 1904–1905.
 *** *The Journal of the Royal Asiatic Society* XIV., London, 1882.
 *** *The multum in parvo. Atlas of the World*, Edinburg–London.
 *** *The World*, 1904.
 *** *The World-Wide Atlas*, Edinburg–London, 1901.
 *** *The Review of Reviews*, 1901–1905, London.
 *** *Törvénygyakorlati kézikönyv*, Csíksomlyó, 1844.
 *** *Unitárius Közlöny*, IV/1–3, 5; III/1–12, Kolozsvár.
 *** *Vademecum à Hambourg*, Lipcse.
 *** *Wegweiser durch Hamburg*, 1902.
 Adleff: *Adalék az erdélyi német kalendáriumi irodalom történetéhez*, Kolozsvár, 1907.
 Afri *Disputationum adversus gentes* I–II., Lipcse, 1816.
 Alberti: *Nuovo dizionario portatile francese–italiano ed italiano–francese*, Marseille, 1788.
 Altenburger: *Gyakorlati esperanto nyelvtan*, Budapest, 1907.
 Anfosso: *Il fuoco*, Milánó, 1876.
 Anonymi *Belae regis notarii historia hungarica de septem primis ducibus Hungariae*, Kassa, 1772.
 Assmus: *Eine gekrönte Messaline*, Lipcse.
 B. S.: *Darwin e il darwinismo*, Milánó, 1885.
 Bacon: *Mapp of London*, Budapest, 1902.
 Bakk: *Kézdivásárhely s az ottani Jancsó családok története*, Kézdivásárhely, 1895.
 Bálint. *A honfoglalás revíziója*, Kolozsvár, 1901.
 Bálint: *A honfoglalás revíziója*, Kolozsvár, 1901. (duplum)
 Bálint: *A kabard–magyar–latin szótár* (kézirata), Kolozsvár.
 Bálint: *A mandzsuk szertartásos könyve*, Budapest, 1876.
 Bálint: *Kabard nyelvtan* [litografált egyetemi jegyzet], Kolozsvár.
 Bálint: *Kazáni-tatár nyelvtanulmányok* I–II., Budapest, 1875.
 Bálint: *Párbuzam a magyar és mongol nyelv terén*, Budapest, 1877.

- Bálint: *Tamulische (Dravidische) Studien* (klny.), Budapest, 1897.
- Bálint: *Török nyelvtan*, Budapest, 1875.
- Balló: *Altörjai báró Apor Péter* (klny.), Csíkszereda, 1897.
- Bán: *Kanteletár (A finn népköltészet gyöngyszemei)*, Budapest, 1902.
- Bar Hebraei qui et Abulpharag *Grammatica linguae Syriacae in metro Ephraemo*, Göttingen, 1845.
- Bardeleben–Häckel: *Atlas der Anatomie*, Jéna, 1901.
- Bartók, ifj.: *Az akaratszabadság problémája*, Kolozsvár, 1906.
- Bayle: *Sur les obscenités*, Brüsszel, 1879.
- Beck: *Führer durch den berliner Zoologischen Garten*, Berlin, 1901.
- Behrmann: *Hamburgs Orientalisten*, Hamburg, 1902.
- Bel: *Pendium Hungariae geographicum ad exemplar notitiae Hungariae novae historico-geographicae*, Pozsony–Kassa, 1779.
- Béllart: *Ernst Häckel's Naturphilosophie*, Berlin, 1905.
- Benczik: *Nagyajtai és miklósvárszéki Cserei Mihály*, Kolozsvár, 1895.
- Benoit: *Hogarth*, Párizs.
- Bergé: *Die Sagen und Lieder des Tscherkessen-Volks*, Lipcse, 1866.
- Berlin, Potsdam, Berlin, 1902.
- Berneker: *Russische Grammatik*, Lipcse, 1897.
- Bernstein: *Die Kräfte der Bewegung in der lebenden Substanz*, Braunschweig, 1902.
- Bertrand: *En Afrique*, Genf.
- Beyrich: *Stoff und Weltäther*, Herischdorf, 1894.
- Bhavabhüti: *Málati and Mádhava: A drama in Ten Acts*, Kolkata, 1830.
- Binet: *Introduction à la psychologie expérimentale*, Párizs, 1894.
- Blanchet: *Lucrèce*, Párizs.
- Blumenbach: *Institutiones physiologicae*, Lyon, 1797.
- Boccaccio *Száz elbeszélése*, Budapest.
- Boccaccio: *Il Decameron I–IV.*, Milánó, 1816.
- Boccace: *Contes*, Párizs.
- Bodor: *Az ember tragédiája mint az egyén tragédiája*, Pápa, 1904.
- Bodor: *Döbrentei Gábor erdélyi szereplése*, Budapest.
- Boileau: *Les Satires*, Párizs, 1875.
- Boinet: *Les doctrines médicales: Leur évolution*, Párizs.
- Bollack: *Bolak, premières notions de la langue bleue*, Párizs, 1904.
- Bollack: *Kurze Grammatik der Blauen Sprache : Bolakpraktische internationale Sprache*, Párizs, 1900.
- Bollack: *Vers la langue internationale*, Párizs, 1903.
- Bopp: *Glossarium sanscritum*, Berlin, 1847.
- Boros: *Orbán Balázs emléke*, Kolozsvár, 1890.
- Boross: *Szabadságharcunk emléke 1848*, Budapest, 1898.
- Botsch: *Grundriß der lateinischen Sprachlehre*, Lipcse, 1898.
- Bouchot: *Les femmes de Brantôme*, Párizs, 1890.
- Bougy: *Un million de rimes gauloises: fleur de la poésie drolatique et badine depuis le XVe siècle*, Párizs, 1883.
- Bozóky: *Physikai zsebkönyv: a physika alapfogalmainak, törvényeinek, legkiválóbb kísérleteinek és kísérleti eredményeinek rövid áttekintése*, Pozsony–Budapest, 1902.
- Bretschneider: *Notices of the Mediaeval Geography and History of Central and Western Asia*, London, 1876.
- Brevannes: *Le bonheur sensuel*, Párizs, 1904.
- Brewer–Moigno: *La Clef de la Science, explication des phénomènes de tous les jours*, Párizs, 1899.
- Brunel: *La science à la maison: expériences amusantes de physique, de chimie et de géométrie suivies de quelques jeux et récréations scientifiques*, Párizs, 1892.
- Buday: *A Fratres Arvales collegiuma*, Kolozsvár, 1907.
- Burel: *Les fêtes antiques*, Párizs, 1900 k.
- Bussy-Rabutin: *La France galante*, Berlin.
- Buxtorfi *Synagoga Judaica de Judaeorum fide, ritibus, ceremoniis*, Bázél, 1661.
- Byron's *Denkmaeler*, London–Lipcse, 1838.
- Byron: *Il Don Giovanni I–II.*, Róma, 1892.
- Byron: *Works*, Frankfurt, 18.
- Calisto y Melibea: *Le Celestina I–II.*, Madrid, 1882–1900.
- Casanova *Emlékiratai*, Budapest.
- Cassel's *Cabinet Cyclopaedia Concise and Comprehensive*, London, 1904.
- Castanier: *L'orgie romaine*, Párizs, 1901.
- Castro: *Curiosidades bibliographicas*, Madrid, 1884.
- Cervantes: *Don Quichotte*, Párizs, 1882.
- Cervantes: *Los Entremeses*, Madrid, 1890.
- Chavannes: *La beaute feminine*, Amszterdam–Párizs, 1903.
- Cholnoky: *Sárkányok országából*, Veszprém, 1900.
- Clara: *Das Tagebuch einer Masseuze*, Budapest, é. n.
- Clarke: *Himalayan Origin and Connection of the Magyar and Ugrian* (klny.), 1878.
- Clarke: *Researches*, London, 1875.
- Cluverii *Introductio ad omnem geographiam veterem aequae ac novae*, Wolfenbüttel, 1694.
- Condorcet: *Vie de Voltaire*, Párizs, 1889.
- Connert: *A székeleyek intézményei a legrégebb időktől az 1562-iki átalakulásig*, Kolozsvár, 1901.
- Cornish: *Les animaux vivants du Monde*, Párizs.
- Corvin: *Pfaffenspiegel. Historische Denkmale des christlichen Fanatismus*, Lipcse, 1845.
- Couturat: *A nemzetközi segédnyelv*, Párizs, 1907.
- Couturat: *Histoire de la langue universelle*, Párizs, 1903.
- Couturier: *Snobinet*, Párizs.
- Couvray: *Liebesabenteuer des Chevalier von Faublas I–IV.*, Stuttgart, 1848.
- Csengeri: *Catullus versei*, Budapest, 1901.
- Cserépfő: *C. Julius Caesar Commentariusainak folytatásai és Asinius Pollio*, Budapest, 1906.
- D. S. B.: *Sztikhiodesz alphabitarion tisz Gallikisz glosszisz*, Athén, 1885.
- Daiber: *Des Lebens Verdegang und Ende – Naturwissenschaftliche Offenbarungen der Neuzeit*, Stuttgart, 1906.
- Dantec: *Les influences ancestrales*, Párizs, 1904?
- Darwin: *Az ember származása*, Budapest, 1896.
- David: *Antiquités étrusques, grecques et romaines, gravées II.*, Párizs, 1785.
- Dávid: *Thököly viszonya a Portához*, Kolozsvár, 1906.
- Davray: *L'armée du vice*, Párizs, 1896.
- Debay: *Mann und Weib*, Berlin–Lipcse, 1894.
- Debay: *Physiologie und Hygiene des Ehelebens*, Berlin–Lipcse, 1894.
- Defoe: *Aventures de Robinson Crusoe*, Párizs, 1870.
- Defoe: *Robinson Crusoe*, Edinburg.
- Delestre: *Physiognomonie*, Párizs, 1866.
- Depping: *Griechenland und die Griechen. Nach Castellan, Clarke, Pouqueville, Walpole, Dodwell, Leake und früheren Reisenden beschrieben, örtlich und historisch I–III.*, Lipcse, 18.
- Dézsai: *Adatok a mértékes verselés történetéhez*, Budapest, 1904.
- Dézsai: *Az irodalomtörténet módszerei I.*, Budapest, 1904.
- Dézsai: *Balassi és Rimai istenes énekeinek bibliográfiája*, Budapest, 1905.
- Dézsai: *Comico-Tragoedia című moralitásunk koráról* (klny.), Budapest, 1904.
- Dézsai: *Mikes fordításairól*, Budapest, 1905.

- Diderot: *Contes et romans* II–III. + *Religieuse*, Párizs, 1878, 1895.
- Diederich: *Émile Zola*, Lipcse, 1898.
- Diemer: *La langue française*, Berlin–Szentpétervár, 1903.
- Diogenes Laertius: *De vitis. dogmatibus et apophthegmatibus clarorum philosophorum ...: Graece et Latine*, Lipcse, 1759.
- Diószegi: *Orvosi füvészkönyv*, Debrecen, 1813.
- Diószegi–Fazekas: *Magyar füvészkönyv*, Debrecen, 1807.
- Donáth: *Die Anfänge des menschlichen Geistes*, Stuttgart, 1898.
- Douville: *L'art d'aimer*, Párizs, 1883.
- Dózsa: *Zandirhám*, Kolozsvár, 1858.
- Dreher: *Die Grundlagen der exacten Naturwissenschaften*, Drezda, 1900.
- Dreys: *Chronologie universelle*, Párizs, 1864.
- Dubor: *Les favorites Royales, de Henri IV à Louis XVI*, Párizs, 1902.
- Dumas fils: *L'homme-femme, réponse à M. Henri d'Ideville*, Párizs, 1872.
- Egy orvos: *A társadalomtudomány elemei*, Budapest, 1879.
- Eisenstein: *Reise nach Siam, Jawa, Deutsch-Neu-Guinea und Australasien*, Bécs, 1904.
- Ellis: *Geschlechtstrieb und Schamgefühl*, Würzburg, 1901.
- Ellis–Symonds: *Das konträre Geschlechtsgefühl*, Lipcse, 1896.
- Engel: *Adatok a sápadtság tüneteihez és gyógykezeléséhez*, Budapest, 1906.
- Erasmii Roterodami *Colloquia familiaria*, Lipcse, 1713.
- Erdélyi: *A feltételes és felszólító módú igealakok a háromszéki nyelvújrásban* (klny.), 1906.
- Erdélyi: *Egy érdekes mondattani jelenségről*, Budapest, 1905.
- Erdélyi: *Időalakjaink és módjaink a háromszéki nyelvújrásban* (klny.), Budapest, 1905.
- Erkel: *Dissertatio inauguralis medica sistens frequentiores intoxicationes...*, Pest, 1844.
- Esterházy: *Individualismus és socialismus*, Kassa, 1907.
- Esterházy: *Társadalmi kiválás és kiválasztás*, Kassa, 1906.
- Exner: *Japan. Skizzen von Land und Leuten*, Lipcse, 1891.
- Fallex–Hentgen: *L'Asie au début du XXe siècle*, Párizs.
- Faragó szemléje. *A tíz szobor és egyebek*, Budapest.
- Farkas: *Az interteuton genitívus az árja gyanítható alapnyelvekre vagy ősnyelvekre való tekintettel* (klny.), Kolozsvár, 1906.
- Faulmann: *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache nach eigenen neuen Forschungen*, Halle, 1893.
- Fekete: *A magyar faj és művelődés eredete* I., Budapest, 1888–1890.
- Feldhaus: *Lexicon der Erfindungen und Entdeckungen auf den Gebieten der Naturwissenschaften und Technik*, Heidelberg, 1904.
- Ferdy: *Die Mittel zur Verbütung der Conception*, Berlin, 1889.
- Ferenczy: *A civilizáció bölcsője*, Debrecen, 1904.
- Ferenczy: *Szumér és Akkád. Egyős turáni nép a Tigris és az Eufrates között*, Debrecen, 1897.
- Ferrand: *Fables et légendes du Japon*, Tokio, 1901.
- Finály: *A besztercei szöszedet*, Budapest, 1892.
- Fischer: *A hunok és magyarok „fekete” illetve „fehér” elnevezésének megfigyeltése*, Budapest, 1888.
- Fischer: *A magyar őstörténetírás hanyatlása*, Budapest, 1904.
- Fischer: *Die Hunnen im schweizerischen Eifischthale und ihre Nachkommen bis auf die heutige Zeit*, Zürich, 1896.
- Fleischer: *Gesunde Luft. Eine Abhandlung über die Feuchtigkeit der Luft als wichtigen Factor unseres Wohlbefindens*, Göttingen.
- Flittner: *Das Band der Ehe. Aus dem Archiv des Natur- und Bürgerstandes zur Belehrung für Jedermann*, Berlin, 1795.
- Fogarasi *Német és magyar szótára*.
- Fontenelle: *Manuel de physique amusante, ou Nouvelles récréations physiques; contenant une suite d'expérience curieuses, instructives et d'une exécution facile*, Párizs.
- Forgács: *Nithart von Riinwental és a természet lírája*, Szeged, 1907.
- Fownes: *Elementi di Chimica esposti popolarmente*, Milánó, 1871.
- Friediger: *„Az ellenséges testvérek” motívuma a XVIII. század német drámairodalmában*, Budapest, 1907.
- Fromaget: *Der Vetter des Mahomet*, Frankfurt, 1762.
- Galanti: *Guide Napoli*, 1896.
- Gálfalvi Nagy: *Hangok a szabadságharc után. Költemények. 1849–1901*, Kolozsvár, 1901.
- Gautier: *La chimie de la cellule vivante*, Párizs, 1894.
- Geraki *Grammatiki tisz neász ellinikisz glosszisz*, Athén, 1883.
- Gesenius: *Hebräische Grammatik. Hebräisches Elementarbuch*, Halle, 18.
- Gidófalvy: *A hitelszövetkezeti érdeklélőzet kiépítésének kérdése a Székelyföldön és az azzal elérhető eredmények, tekintettel a kormány által célba vett mentőakcióra*, Kolozsvár, 1902.
- Girardin: *Legale de l'homme*, Párizs, 1881.
- Godon: *Le flâneur jovial, ou Choix des anecdotes et des saillies les plus recherchées et les plus piquantes*, Berlin, 1878.
- Goethe's *Faust*, Berlin, 1883.
- Goethes *Werke* XXI., Bécs.
- Golii *Lexicon arabico-latinum*, Leiden, 1653.
- Gopcsa: *Az apostol. Irodalmi tanulmány Petőfi Sándor költeményéhez*, Kolozsvár, 1902.
- Govi: *Le leggi della natura*, Milánó, 1871.
- Grassmann: *Auszüge aus der von den Papsten Pius IX. und Leo XIII. als Norm für die römische Kirche sanktionirten Moraltheologie des Heiligen Dr. Alphonsus Maria de Liguori*, Stettin, 1901.
- Griesinger: *Das Damenregiment*, 1866–1869, Stuttgart.
- Gubernatis: *Roma e l'oriente nella storia, nella leggenda e nella visione*, Róma, 1899.
- Gyürky: *Podhorszky Lajos (1815–1891) és a magyarság eredetére vonatkozó fölfedezései 1851/58-ban. Egy Nyilatkozattal Z. J. grófiól*, Budapest, 1896.
- Haberlandt: *Völkerkunde*, Lipcse, 1898.
- Haeckel: *Welträtzel*, Bonn, 1903.
- Hamvay: *Damjanich János élete története és szemelvények nevéhez intézett leveleiből*, Budapest, 1904.
- Hanák: *A természetrajz elemei. Az ifjúság számára*, Pest, 1870.
- Haraszti: *Diderot Apácája*, Kolozsvár, 1907.
- Harless–Schmidt: *Die Gestalt des Menschen*, Stuttgart.
- Hatala: *Arab nyelvűtan*, Budapest, 1877.
- Hedin: *Abenteuer in Tibet*, Lipcse, 1904.
- Heer: *Schweiz; Land und Leute*, Bielefeld–Lipcse, 1899.
- Héguin de Guerle: *Ouvres complètes de Pétrone*, Párizs.
- Heine: *Atta Tross + Deutschland*, Lipcse.
- Heine: *Buch der Lieder*, Lipcse.
- Heine: *Japan und seine Bewohner*, Lipcse.
- Heine: *Neue Gedichte*, Lipcse.
- Heine: *Romanzero*, Lipcse.
- Held–Corvin: *Illustrierte Weltgeschichte* I–IV., Lipcse.
- Helling: *Taschen-Lexicon des Witzes, Humors und der Komik*, Berlin.
- Hellwald: *Die Erde und ihre Völker. Ein geographisches Hausbuch*, Stuttgart, 1877.
- Hellwald: *Die Erde und ihre Völker. Ein geographisches Hausbuch*, Stuttgart, 1877.
- Helvetius: *Discurs über den Geist des Menschen*, Lipcse, 1760.
- Helvetius: *Traite de l'esprit*, Párizs, 1880.
- Herman: *Libido und Mania*, Lipcse, 1903.

- Herman: *Sexualismus und Generation*, Lipcse, 1898.
 Hetco: *Goethe Egmontja, különös tekintettel a történeti Egmontra*, Kolozsvár, 1907.
 Heulhard: *Rabelais, ses voyages en Italie, son exil à Metz*, Párizs, 1891.
 Hirai: *Japan, wie es wirklich ist*, Lipcse.
 Hoernes: *Urgeschichte der Menschheit*, Lipcse, 1897.
 Hollmann: *Physik*, Berlin, 1895.
 Homère: *L'Odyssee*, Párizs, 1897.
 Homeri *Omnia opera*, Bázél, 1552.
 Horváth: *A honfoglaló magyarok természetrajzi ismeretei* (klny.), 1896.
 Horváth: *A magyar állat- és növénynevek bizonyító ereje* (klny.) 1896.
 Houssay: *Nature et sciences naturelles*, Párizs.
 Höveler: *Esperanto kulcs*, 19.
 Humbert: *Histoire d'Herodote* I–II., Párizs, 1889.
 Humbert: *Théâtre d'Aristophane* I–II., Párizs, 1889.
 Imecs: *Hunn-nyomok a székkelyföldi hely- és családnevekben*, Budapest, 1897.
 Isambert: *La vie à Paris pendant une année de la Révolution (1791–1792)*, Párizs, 1896.
 Isser: *Wallachisch–deutsches Wörterbuch*, Brassó, 1850.
 Istvánffy: *Animadversiones auctorum in opera botanica*, Kolozsvár, 1896.
 Istvánffy: *Une visite au jardin botanique de l'université royale hongroise de Kolozsvár*, Budapest, 1900.
 Jais: *Wahres Christenthum. Die Geheimnisse des christlichen Alterthums*, Augsburg, 1847.
 Jakab: *Dr. Duka Tivadar könyve Kőrösi Csoma Sándorról*, Budapest, 1888.
 Jakab: *Emlékbeszéd báró Orbán Balázs felett* (klny.), Budapest, 1890.
 Joly: *Philosophiai propaedeutika*, Budapest, 1890.
 Jung: *Leben und Sitten der Römer in der Kaiserzeit* I–II., Prága, 1883.
 Juvenal: *Oeuvres complètes*, Párizs.
 K. N. S.: *Gnómika*, Athén, 1860.
 Kainz: *Praktische Grammatik der chinesischen Sprache für den Selbstunterricht mit Lesestücken*, Bécs–Pest–Lipcse, 1900 k.
 Kaisenberg: *Vom Gesandtschaftsattaché. Briefe über Japan – und seine erste Gesellschaft*, Hannover, 1899.
 Kaltschmidt: *Wörterbuch der englischen und der deutschen Sprache*, Lipcse.
 Kanazawa: *Über den Einfluss des Sanskrits, auf das Japanische und Koreanische Schriftsystem: Ein Beitrag zur Vergleichenden Grammatik der Ostasiatischen Sprachen*, Tokio, 1907.
 Känel: *Durch das Land der Japaner*, Berlin, 1897.
 Kaufmann: *Deutsche Mythologie*, Lipcse, 1898.
 Kelen: *A nemi élet elfajulásai*, Budapest, 1896.
 Keresztély: *Bruyère és kora*, Kolozsvár, 1906.
 Kirschii *Cornu copiae linguae latinae et germanicae selectum*, Regensburg, 1713.
 Kleinpaul: *Das Fremdwort in Deutschen*, Lipcse, 1896.
 Koch: *Die Krim und Odessa: Reise-Erinnerungen aus dem Tagebuche*, Lipcse, 1874.
 Kock: *Mémoires*, Párizs, 1871.
 Koenig: *Die Entstehung des Lebens auf der Erde*, Berlin, 1904.
 Kohut: *Die Ueberweiber aller Zeiten*, Budapest, 1902.
 Kolb: *Grundriss der Anatomie des gesunden menschlichen Körpers*, Stuttgart, 1868.
 Kolb: *Kulturgeschichte* I–II., Lipcse, 1869–1870.
 Kósa: *I. Miksa császár*, Kolozsvár, 1906.
 Köhlers *Italienisch–deutsches und deutsch–italienisches Taschen-Wörterbuch*, Lipcse.
 Kőrösi: *A himlőoltás véderejéről*, Budapest, 1897.
 Kron: *La petit Parisien*, Karlsruhe, 1900.
 Kube: *Allerlei Kurzweil. 100 amüsante Salon-Scherze*, Berlin, 1902.
 Kuun: *Fajunk lebediai és etelközi művelődése*, Kolozsvár, 1903.
 Kuun: *Gardézi kézirati munkájának a törökökről, tibetiekről és sinaiakról írt fejezetei* (klny.), Budapest, 1903.
 Kuun: *Ismereteink Tibetről*, Kolozsvár, 1900.
 Kuun: *Relationum hungarorum gentibusque orientalis originis historia antiquissima* I–II., Kolozsvár, 1892.
 La Fontaine: *Contes et nouvelles*, Párizs, 1880.
 La Fontaine: *Contes* I–II., Párizs, 1885.
 Laguérie: *La Corée et la Guerre Russo–Japonaise*, Párizs, 1904.
 Larive–Fleury: *Dictionnaire français*, Párizs, 1901.
 Lasz: *A magmamozgások. A vulkánosság múltja, jelene és a modern vulkanológiai kutatás fôadatai. Doctori dissertatio*, Budapest, 1906.
 Latisev: *Scythica et caucasica e veteribus scriptoribus graecis et latinis* I., Szentpétervár, 1893.
 Laube: *Georges Sand's Frauenbilder*, Brüsszel, 1845.
 Le Bon: *L'évolution de la matière*, Párizs.
 Lébédéff: *Abrégé de l'histoire de Kazan*, Róma, 1899.
 Lebedew: *Récits de voyages d'un Arabe*, Szentpétervár, 1902.
 Lehmann: *Die Gesundheit im Haus*, Stuttgart, 1900.
 Leistner: *Frohe Vernunft. Beglückende Lösung des Lebensrâthsels aus einheitlicher Weltanschauung. Lebenschrift für Weib und Mann. Lebensweisheit (Volksphilosophie). Anb. Kritik beweg. Weltanschauungen und Ausblick auf die sociale Frage. (Kritik der Religionen, des Liberalismus und Nationalismus, der Freimaurer und Freidenker, der Socialdemokratie, des Communismus u. Anarchismus.)* Lipcse, 1894.
 Lenz: *Ueber Rousseaus Verbindung mit Weibern* I., Berlin, 1906.
 Lermontov[–művek] I., Szentpétervár, 1891.
 Lèvi: *Abány kérdés, anyyi felelet, vagyis népszerű természettan*, Kolozsvár, 1866.
 Lissagaray: *Histoire de la Commune de 1871*, Párizs, 1896.
 Locke: *Versuch über den menschlichen Verstand* I–II., Lipcse.
 Lóczy: *A khinai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása*, Budapest, 1886.
 Lombroso: *Handbuch der Graphologie*, Lipcse.
 Losch: *Kräuterbuch*, Esslingen–München.
 Loudon: *An Encyclopaedia of Plants; Comprising the Description, Specific Character, Culture, History, Application in the Arts and Every Other Desirable Particular Respecting all the Plants Indigenous, Cultivated in, or Introduced to Britain*, London, 18.
 Louys: *Aphrodite*, Párizs, 1891.
 Louys: *Scenes de Courtisanes*, Párizs, 1902.
 Lóte: *Megjegyzések a középiskolai oktatásra*, Kolozsvár, 1902.
 Löwenfeld: *Sexualleben und Nervenleiden*, Westbaden, 1906.
 Luciani Samosatensis *Opera* I–II., Amszterdam, 1687.
 Lytton: *Les derniers jours de Pompei*, Párizs.
 Magnus Ausonii Burdigalensis *Opera*, Zweibrücken, 1785.
 Maisch: *Griechische Altertumskunde*, Lipcse, 1897.
 Mantegazza's *Gesammelte Schriften*, Berlin–Lipcse, 1895.
 Manzoni: *Die Religion als pathologisches Phänomen*, Zürich–Genf, 1901.
 Margovits: *A római lovagrend*, Budapest, 1906.
 Márki: *Ueber den Namen Kolozsvár*, Budapest, 1904.
 Marlowe: *Doctor Faustus*, London, 1877.
 Matteucci: *Le avventure d'un naturalista*, Torino, 1902.
 Mazaroz: *La franc-maçonnerie: religion sociale du principe républicain*, Párizs, 1880.
 Meltz: *A filozófia fogalma*, Kolozsvár, 1894.

- Meltzl: *Goethe und das Monstrum*, Kolozsvár, 1886.
Meltzl: *Petőfi jelszava*, Budapest, 1855.
Mensch: *Litterarisches Konversations-Lexicon für Jedermann*, Stuttgart, 1900 k.
Mentovich: *A természetan elemei*, Marosvásárhely, 1865.
Meringer: *Indogermanische Sprachwissenschaft*, Lipcse, 1897.
Merutio: *Bukovina hercegség, Máramaros és Beszterce-Naszód megyék határvidékének (vagyis a Rodnai-havasok) földrajzi leírása. Értekezés*, Kolozsvár, 1904.
Meyer: *Die Naturkräfte. Ein Weltbild der physikalischen und chemischen Erscheinungen*, Lipcse–Bécs, 1903.
Michelet: *Lamour*, Párizs, 1859.
Mioni: *Il giro del mondo in ore*, Torino, 1904.
Mocsáryné Fáy: *Keleti utazás. Egyptom, Szentföld, India, Ceylon*, Budapest, 1901.
Moldován: *Alsófehérvármegye román népe*, Nagyenyed, 1899.
Molenaar: *Grammatik de universal pro Italiani, Francesi, Spaniolí, Anglesi, Germani*, Lipcse, 1906.
Moll: *Libido sexualis I.*, Berlin, 1898.
Molard: *Le mauvais langage corrigé*, Lyon–Párizs, 1810.
Mozin's *kleines deutsch–französisch und französisch–deutsches Handwörterbuch*, Stuttgart–Augsburg, 1855.
[Muszafia–Maszkilejzon:] *Széfér zeher rav (Paszobje pam-jatyi)*, Varsó, 1878.
Muth: *Der Kampf des heidnischen Philosophen Celsus gegen das Christentum*, Mainz, 1899.
Müller: *Das sexuelle Leben der christlichen Kulturvölker*, Lipcse, 1902.
Müller: *Über Ursprung und Heimat des Urmenschen*, Stuttgart, 1894.
Münsterberg: *Japanische Kunst und das japanische Land*, Lipcse, 1902.
Nadal: *Le Nu au Salon*, 1901–1902, Párizs.
Nemmersdorf: *Der Kampf der Geschlechter. Eine Studie aus dem Leben und für das Leben*, Lipcse, 1891.
Nielsen: *A lappok Norvégiában* (klny.), Budapest, 1905.
Nielsen: *A török hangsúly kérdéséhez* (klny.), Budapest, 1907.
Nieupoort: *Rituum qui olim apud Romanos obtinuerunt, succincta explicatio*, 1803.
Nordau: *Die conventionellen Lügen der Kulturmenschheit*, Lipcse, 1896.
Nouri: *Abdul-Hamid in Karikatur. Intimes aus Yildiz-Kiosk in Wort und Bild*, Zürich, 1904.
Nystrom: *Das Geschlechtsleben und seine Gesetze*, Berlin, 1904.
Obrutschew: *Aus China I–II.*, Lipcse, 1896.
Orbók: *De Vigny Alfréd költeményei*, Kolozsvár, 1907.
Orsi: *La donna nuda: saggio di psicologia del pudore*, Torino, 1905.
Osztern: *Vázlat Muhammad Kuránjának etikájához* (klny.), Budapest, 1903.
Otto: *Kleine französische Sprachlehre*, Heidelberg, 1888.
Palma: *Cypern, seine alten Städte, Gräber und Tempel*, Jéna, 1879.
Pannonii *Poemata I–II.*, Utrecht, 1784.
Pápay: *Nyelvészeti tanulmányutam az északi osztjások földjén*, Budapest, 1905.
Parádi: *Physiologiai lélektan*, Kolozsvár, 1887.
Parent–Duchâtelet: *De la prostitution dans la ville de Paris, considérée sous le rapport de l'hygiène publique, de la morale et de l'administration: ouvrage appuyé de documens statistiques puisés dans les archives de la Préfecture de police*, Párizs, 1836.
Parini: *Il giorno*, Róma, 1892.
Páris: *Gr. Bethlen Miklós élete*, Kolozsvár, 1907.
Parny: *Oeuvres complètes II.*, Brüsszel, 18.
- Parny: *Oeuvres*, Párizs.
Pásztor: *Csokonai és Catullus*, Szabadka, 1906.
Pauler: *A természetfilozófia fogalmáról és feladatairól*, Budapest, 1898.
Payne's *Conversations-Lexicon*, Lipcse.
Pécsi: *A német Sturm és Drang dramaturgiai hatása Kisfaludy Károlyra*, Kolozsvár, 1907.
Pernot–Akehurst: *Teaching by Picture*, Esslingen.
Persián: *Kemény János fejedelemsége*, Kolozsvár, 1907.
Péter: *Az igenevek*, Gyulafehérvár, 1895.
Péterffy: *XII. Károly svéd király magyar összeköttetései*, Arad, 1907.
Peterson–Kinberg: *Wie entstuden Weltall und Menschheit?*
Pethő: *A római szent birodalom bomlásának okai és körülményei*, Győr, 1907.
Petőfi: *Összes költeményei*, Budapest, é. n.
Petronius: *Lettres philosophiques I–II.*, Haie, 1768.
Pietsch: *Rundgang durch den Kaiser-Keller*, Berlin.
Piron: *Oeuvres complètes*, Neuchâtel.
Pitroff: *Kemény Zsigmond I.*, Kolozsvár, 1907.
Plinii Secundi *Naturalis historiae L. XXXVII*, Zweibrücken, 1783.
Ploss: *Das Weib*, Lipcse, 1895.
Plytoff: *Les sciences occultes*, Párizs, 1891.
Pogge: *Les facéties I–II.*, Párizs, 1878.
Popescu: *Maiorescu Titus és a Junimea*, Déva, 1906.
Posch: *Erdély nagyfejedelemség minden községe betürendes névtára*, Kolozsvár, 1855.
Präuscher: *Führer durch das Anatomische, Pathologische und Ethnologische Museum*, Drezda, 1885.
Quirtard: *Anthologie de l'amour*, Párizs, 1888.
Rabelais: *Ouvres I–V.*, Párizs, 1882.
Rabelais: *Tout ce qui existe de ses oeuvres*, Párizs, 1884.
Ramien: *Sappho und Sokrates, oder wie erklärt sich die Liebe der Männer und Frauen zu Personen des eigenen Geschlechts?* Lipcse, 1896.
Ravasz: *Schopenhauer aesthetikája*, Kolozsvár, 1907.
Régamey: *Le Japon en images*, Párizs, 1905.
Réglá: *El Kitab des lois secrètes de l'amour by Omer Haleby*, Párizs, 1893.
Réglá: *Les Bas-fonds de Constantinople*, Párizs, 1896.
Regnier: *Oeuvres complètes*, Párizs.
Reich: *Das Leben des Menschen*, Berlin, 1881.
Reiche: *Friedrich der Grosse und seine Zeit*, Lipcse, 1860.
Renneval: *Contes de l'Abbé de Voisenon*, Párizs.
Résző Ensel: *Helynevek magyarázója*, Budapest, 1890.
Rhizos Rhankabes: *Esquisses d'une grammaire du grec actuel*, Athén, 1857.
Rhin: *Die Gebrechen und Sünden der Sittenpolizei aller Zeiten, vorzüglich der Gegenwart*, Lipcse, 1893.
Ribbing: *L'hygiène sexuelle et ses conséquences morales*, Párizs, 1895.
Richter: *Az új kir. botanikus kert Berlin-Steglitz mellett Dahlemben, hazai állapotainkra, különösen a kolozsvári egyetemi botanikus (múzeum-)kert jövőjére való tekintettel*, Kolozsvár, 1902.
Richter: *Külföldi egyetemek múzeumai*, Arad, 1894.
Richter: *Természettudományi állapotaink és a külföld* (klny.), Budapest, 1899.
Rigault: *Oeuvres d'Horace*, Párizs, 1858.
Rigler: *Erdély nevesebb fürdői*, Budapest, 1903.
Ritzschius: *De oculis*, Lipcse, 1664.
Rhoides: *I papissa Joanna*, Athén, 1888.
Róna: *A meteorologiai elemek terminus közepének visszavezetése valódi közepekre*, Budapest, 1906.
Rosetti: *Hygiène de la femme*, Párizs, 1880.

- Ross: *The Book of Virgins: and Lays and Legends of the Church and the World*, London.
- Rubinyi: *Csángóország*, Kolozsvár, 1902.
- Rubrom: *Grundriß der Naturlehre oder: Darstellung der Undulation, als wesentliche Grundlage der gesammten Naturkunde, und als Schlüssel zu vielen Geheimnissen der Natur*, Bécs, 1841.
- Rückert: *Reise durch Palästina und über den Libanon*, Mainz, 1881.
- Sacher-Masoch: *Ein weiblicher Sultan* (V. Aufl.), Berlin.
- Sachs: *Ausgewählte poetische Werke*, Lipcse.
- Sachs: *Ausgewählte Schwänke*, Lipcse, 1902.
- Saffray: *Histoire de la terre – Entretiens sur le passé, le présent & l'avenir de notre planète*, Párizs, 1880.
- Saint-Ursin: *Lami des femmes, ou Lettres d'un médecin, concernant l'influence de l'habillement des femmes sur leurs mœurs et leur santé, et la nécessité de l'usage habituel des bains en conservant leur costume actuel; suivies d'un appendix contenant des recettes cosmétiques et curatives*, Párizs, 1804.
- Saladin [Stewart Ross]: *The Confessional Exposed: as it Exists in the Church of Rome and the Church of England*, London.
- Sándor: *Magyar és kabard nyelv viszonya*, Kolozsvár, 1903.
- Sándor: *Sokféle*, IV–V, Győr, 1796–1798.
- Schaffer: *Albrecht von Haller befolyása Schillerre*, Kolozsvár, 1907.
- Scheller: *Lateinisch–Deutsches Lexicon* I–V, Lipcse, 1804.
- Schiff: *A költői tehetség megnyilatkozásának ideje és módja*, Kolozsvár, 1906.
- Schilling: *Taschenbuch über die Fortschritte der physikalisch-diätetischen Heilmethoden (Hydro-, Electro- und Balneotherapie, Gymnastik, Massage, Diätetik, etc.)*, V, Lipcse, 1905.
- Schmel–Fitschen: *Flora von Deutschland*, Stuttgart–Lipcse, 1904.
- Schmidt: *Ceylon*, Berlin.
- Schmidt: *Das Kamasutram des Vatsyayana*, Lipcse, 1897.
- Schmiel: *Lehrbuch der Botanik*, Stuttgart–Lipcse, 1903.
- Schneller: *Paedagogiai dolgozatok* I., Budapest, 1900.
- Schoenichen: *Die Natur. Eine Sammlung naturwissenschaftlicher Monographien* II.
- Scholtz–Laky: *Földrajz* I–II., Budapest, 1881–1887.
- Schroeder–Pflanz: *Mit Camera und Feder durch die Welt*, Lipcse, 1905.
- Schulek: *Mit tett Kant Immanuel és mit Spencer a világ békéjéért?* (klny.), Budapest, 1904.
- Schultz: *Ueber verschönernde Gesichtsbildung*, Berlin, 1889.
- Seemann: *Die Götter und Heroen*, Lipcse, 1869.
- Seidel: *Praktische Grammatik der japanischen Sprache für den Selbstunterricht*, Bécs–Pest–Lipcse.
- Sekspir: *Hamlet*, Nürnberg, 1894.
- Selle: *Introduction à l'étude de la nature et de la médecine*, Montpellier, 1794.
- Selle: *Medicina Klinika. Oder Handbuch der medicinischen Praxis*, Buda.
- Shelley: *Feenkönigin [Queen Mab]*, Lipcse.
- Sidney: *The Truth about Jesus of Nazareth*, London, 1904.
- Sieben: *Emil Zola's Mädchen- und Grauegestalten*, Budapest, 1899.
- Siebold: *Lehrbuch der Geburtshilfe*, Braunschweig, 1854.
- Sièrebois: *La morale fouillée dans ses fondements: essai d'anthropodicée*, Párizs, 1866.
- Silvestre: *Contes de derrière les fagots*, Párizs, 1886.
- Silvestre: *La chemise à travers les ages*, Párizs, 1900 k.
- Silvestre: *Le Nu a l'Exposition*, Párizs, 1900.
- Silvestre: *Le Nu au Salon*, 1891–1892.
- Silvestre: *Le Nu au Salon*, Párizs, 1898.
- Silvestre: *Les joyensetés de la semaine*, Párizs.
- Siret: *Éléments de la langue anglaise, ou méthode pratique pour apprendre facilement cette langue*, Párizs, 1815.
- Sokolowsky: *Menschenkunde, eine Naturgeschichte sämtlicher Völkerrassen der Erde*, Stuttgart–Berlin–Lipcse, 1890.
- Somogyi: *Ötnyelvű szótár – A magyar, német, angol, francia és olasz nyelv szótára* I–II., Budapest.
- Souffrance: *Le couvent de Gomorrhe*, Párizs, 1896.
- Southgate: *What Men Have Said about Woman*, London, 1865.
- Spanner: *Illustrierte Konversations-Lexikon*, Lipcse–Berlin, 1870–1882.
- Specht: *Die Entstehung der Erde*, Gotha.
- Specht: *Für klare Köpfe [Humoristischen Anekdoten]*, Gotha, 1899.
- Specht: *Gehirn und Spiele*, Gotha.
- Stead: „Lest We forget”; *a Keepsake from the Nineteenth Century*, London, 1901.
- Stead: *The Amerikanization of the World: Or, the Trend of the Twentieth Century*, London, 1902.
- Steiner: *Nietzsche*, Weimar, 1895.
- Steuer: *Gyulai Pál életének és munkásságának jelentősebb mozzanatai*, Szatmár, 1906.
- Stopini *Capriccia macaronica*, Velence, 1704.
- Stoppani: *Corso di geologia*, Milánó, 1886.
- Stratz: *Die Schönheit*, Stuttgart, 1902.
- Strecker: *Welt und Menschheit vom Standpunkte des Materialismus*, Lipcse, 1892.
- Stumme: *Arabisch, Persisch und Türkisch*, Lipcse, 1901.
- Stumme: *Dichtkunst*, Lipcse, 1895.
- Stumme–Wagnon: *Chants de Bédouins de Tripoli et de la Tunisie*, Párizs, 1894.
- Suétone: *Oeuvres*, Párizs, 1893.
- Suyematsu: *Proceedings of the Central Asian Society Chinese Expansion Historically Reviewed*, London, 1905.
- Swift: *Gulliver's Travels*, Lipcse, 1844.
- Swift: *Gulliver's Travels*, London.
- Swift: *Gullivers Reisen*, Lipcse.
- Szabó Károly: *A régi székelység*, Kolozsvár, 1890.
- Szabó: *A kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Orvosi kara 1872–1895-ben*, Budapest, 1896.
- Szabó: *Cyrano de Bergerac*, Budapest, 1903.
- Szádeczky: *Az Andrássy-havasokban* (klny.), Kolozsvár, 1894.
- Szádeczky: *Az özönvízről* (klny.), Budapest, 1902.
- Szádeczky: *Erdély visszacsatolásának története a bécsi hadjáratától Budavár visszavételéig*, Kolozsvár, 1901.
- Szádeczky: *Régi erdélyi lakodalom*, Kolozsvár, 1901.
- Szádeczky: *Szabó Károly emlékezete*, Budapest (klny.), 1894.
- Szegedi: *Rubricae sive synopses titulorum, capitum, et articulorum, universi juris ungarici*, Nagyszombat, 1734.
- Székely: *Tréfás népdalok, csúfolódó versikék, gyermekdalok s játékok, dajkarimek és találós mesék*, Budapest, 1875.
- Szigethy: *Nagyajtai Cserei Mihály élete és története*, Kolozsvár, 1894.
- Sziklay: *A magyar tragoedia fejlődése Vörösmarty előtt*, Kolozsvár, 1906.
- Szöllösy: *Sprachlehre*, Kolozsvár, 1850.
- Szvjatszkij: *Mikroszkop i tyeleszkop*, Szentpétervá, 1895.
- Tacite: *Annales*, Párizs, 1895.
- Tamura: *Warum heiraten wir? Gedanken eines modernen Japaners über Ehe und Frauenleben*, Wiesbaden, 1898.
- Tanera–Gisbert: *Reise um die Erde* I–II., Berlin, 1905.
- Thimm: *Lehre und Pflege der Schönheit*, Lipcse, 1898.
- Thulié: *La femme: Essai de sociologie physiologique*, Párizs, 1885.

Tomka-Szászky: *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et mediæ ævi*, Pozsony, 1781.

Tompa: *Goethe aesthetikai intentiója az „Auerbach-pince” jelenettel a Faust első részében*, Kolozsvár, 1907.

Tyndall: *Peri geneszeosz tón ontón...*, Athén, 1875.

Újváry: *Francia és magyar zsebszótár*, Budapest, é. n.

Vajda: *Dr. Bergmann Frigyes Vilmos alliteratív elméletének magyarázata, alkalmazása és jelentősége a magyar és ógermán nyelvek költészetében*, Kolozsvár, 1902.

Vallée: *La Sarabande I–II.*, Párizs, 1903.

Valois: *Der Heptameron*, Förster, Berlin.

Valyn: *Traité détaillé et pratique de distillation à l’usage des familles*, Párizs, 1881.

Vass: *Székely Mózses erdélyi fejedelem életrajza*, Budapest, 1897.

Végh: *A Lessing-féle Laokoon kritikai módszere*, Kolozsvár, 1907.

Venette: *Tableau de l’amour conjugal*, Brüsszel, 1815.

Veres: *A magyar igenév... használata Petőfi nyelvezetén fölűntetve*, Nagyszeben, 1887.

Veress: *Vitéz Mihály vajda ellenségei. Írta Jonnescu-Gion J. György* [ford.], Kolozsvár, 1893.

Vicques: *L’électricité*, Párizs.

Viski: *A tordai nyelvújítás*, Budapest, 1906.

Voigt: *Die sozialen Utopien*, Lipcse, 1906.

Voltaire: *Contes*, Párizs, 1885.

Voltaire: *La dernier volume des œuvres*, Párizs, 1862.

Voltaire: *Oeuvres complètes X.*, Párizs, 1899.

Voltaire: *Oeuvres complètes XXXVI–XXXVII.*, Párizs, 1830.

Voltaire: *Oeuvres*. (Cl. h.)

Vomacka: *A recepturának kézikönyve*, Bécs, 1884.

Vortmann: *Die Reform der Ehe*, Zürich, 1894

Weber: *Demokrit I–V.*

Webster’s *Dictionary of the English Language*, London, 1880.

Werther: *Zum Victoria Nyanza. Eine Antisklaverei Expedition und Forschungsreise*, Berlin, 1894.

Weyde: *Wörterbuch für die neue deutsche Rechtschreibung*, Bécs–Lipcse, 1902.

Wieland: *Musarion, oder die Philosophie der Grazien*, Lipcse, 1769.

Wilt: *Néhány szó a 17. sz. román irodalmáról, különös tekintettel Erdélyre*, Déva, 1898.

Woenig: *Am Nil I–III.*, Lipcse.

Wolfner: *Osztályharcok a XIX. században*, Budapest, 1905.

Zacher: *A „podolini” nyelvújítás hangtani sajátosságai. Egybevetve az új felnémet irodalmi nyelvel*, Dés, 1906.

Zalai: *Janus Pannonius mint utazó*, Fogaras, 1905.

Zamenhof: *Langue internationale „Espéranto”* (ford. Beaufront), 1897.

Zamenhof: *Plena vortaro rusa–internacia*, 1896.

Zichy: *Kaukázusi és középázsiai utazásai I–II.*, Budapest, 1897.

Ziegler: *Die wahre Ursache der hellen Lichtstrahlung des Radiums*, Zürich, 1905.

Zola: *La Terre*, Párizs, 1887.

Köszönetnyilvánítás

A *Hegyek és vizek könyve* kínai kéziratát Csősz Enikő (Hangcsou) azonosította, Ogata Gekkō rajzát (*Kameido*) ugyanő és Tanizaki Seiko (Sepsiszentgyörgy). Hálásan köszönöm! A dolgozat nem született volna meg Sepsiszentgyörgyről Árvay Katalin és a Székely Nemzeti Múzeum (Vargha Mihály igazgató, Boér Hunor, Boér Máté, Both Noémi Zsuzsanna, Kelemen Kálmán, Sántha Imre-Géza, Szőcsné Gazda Enikő, Tóth-Bartos András), Nagy Botond (Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája), valamint Budapestről Mudry Péter és Sipos Kornél segítségével.

Obrusánszky Borbála – Ulánbátor; borbala.obrusanszky@gmail.com

Levéltári források

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest (MTA KIK)

Kézirattár és Régi Könyvek gyűjteménye (KRK)

– Régi Akadémiai Levéltár (RAL)

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy – Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár – SÁL)

– Fond 66, nr. inv. 75: *A Székely Nemzeti Múzeumtól átvett személyi levéltárak gyűjteménye*

Szegedi Tudománygyetem Klebelsberg Kuno Könyvtára, Szeged (SZTE KKK)

Régi Könyvek Tára és Kézirattár (RKTk)

– *Bálint Gábor-hagyaték, Ms. 1745/1–4: Bálint Gábor négy levele Bálint Benedeknek (1879–1880)*

Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy (SZNM)

Gyárfás Jenő Képtár (GYJK)

Könyvtár: Intézményi levéltár (It)

– *Alapleltár* (a székely közületeknek való 1879-es múzeumátadás leltára), in: *Múzeum: I. 1875–1879. Látogatók könyve; Alapleltár*

– *Cseréy-Székely múzeum naplója [Albumszerűen összegyűjtött hivatalos és magántermészetű iratok és a Székely Nemzeti Múzeum első idejére vonatkozó nyomtatványok]* (CsSzN) [ikt.sz. 1-1902]

– *Postakönyvek* (Pk)

– *Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum Kézirattárának [szak]leltára*, 1939 (Kézirattár)

– *Székely Nemzeti Múzeum Gyűjtési Jegyzőkönyvei*, 1879–1900 (Gyjk)

– *Székely Nemzeti Múzeum Régiség- és Éremtári osztályának gyűjtési jegyzéke*, 1903– (Régiség- és Éremtár)

- *Székely Nemzeti Múzeum Szépművészeti osztályának gyarapodási jegyzéke, 1903–* (Szépművészeti)
 – „*Vasady naplója*” [Vasady Nagy Gyula első múzeumőr életére és ezzel kapcsolatban a Székely Nemzeti Múzeum alapítása idejére vonatkozó iratok és nyomtatványok albumszerű gyűjteménye] (Vn) [ikt.sz. 2-1902]
 – *Zágoni Jenő listája Bálint Gábor adományozta rételekről az 1971-es átvevő leltára során* (Zágoni 1971)
 Néprajzi tár: Fotótéka (F)

Irodalom

- AL-HUSEINI, Ali Gelal
 1890 *[Az egyiptomi nők joga és kötelessége]*, Kairó.
- ÁRVAY József
 1969 Szentkatolnai Bálint Gábor, *Megyei Tükör*, II/61, 1969. március 7., 8.
- BOÉR Hunor
 2009 A Székely Nemzeti Múzeum a Béldi-házban (1879–1892), in: *Emlékkönyv a Székely Mikó Kollégium alapításának 150 éves jubileumára* (szerk. Árvay Katalin – Dobra Judit), Székely Mikó Kollégium – Charta, Sepsiszentgyörgy, 58–86.
- CALDWELL, Robert
 1875 *A Comparative Grammar of the Dravidian or South-Indian Family of Languages*, London.
- CSEREY Jánosné, özv.
 1879a Az általam alapítandó Székely Nemzeti Múzeum számára folyó év február havában beérkezett adományok kimutatása, *Nemere*, 1879. ápr. 6.
 1879b Az általam alapítandó „Székely Nemzeti Múzeum” számára folyó év május havában beérkezett adományok kimutatása, *Háromszék*, 1879. június 11.(?) [cikk-kivágás: SZNM It, CsSzn, 113.]
 1879c Az általam alapítandó „Székely Nemzeti Múzeum” számára folyó év március havában beérkezett adományok kimutatása, *Nemere*, 1879. június 19.
- CSUTAK Vilmos – LÁSZLÓ Ferenc
 1910 *Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1908. és 1909. évi állapotáról. Az igazgató-választmány megbízásából...*, Sepsiszentgyörgy.
 1914 *A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez a múzeum 1913. évi fejlődéséről és állapotáról*, Sepsiszentgyörgy.
- DIXON, William Gray
 1882 *The Land of the Morning*, Edinburgh.
- DOMJÁN István
 1891 A „Székely Nemzeti Múzeum” – Kimutatás a folyó év július–október évnegyedben érkezett tárgyakról, *Székely Nemzet*, 1891. okt. 13.
 1892a A Székely Nemzeti Múzeum. – Kimutatás az 1891. szept. 15-től december 31-ig érkezett tárgyakról, II, *Székely Nemzet*, 1892. január 17.
 1892b A Székely Nemzeti Múzeum. – Kimutatás az 1891. szept. 15-től december 31-ig érkezett tárgyakról, V, *Székely Nemzet*, 1892. január 24.
- GÖDRI Ferenc – LÁSZLÓ Ferenc – ZAYZON Ferenc
 1908 *Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1906. évi állapotáról. Az igazgató-választmány jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos főfelügyelőségéhez*, Sepsiszentgyörgy.
- MATEKOVICS János
 1978 *Az eszköz*, *Megyei Tükör*, 1978. szept. 9.
- MICHELET, Jules
 1860 *La femme*, Párizs.
- [N. n.]
 1890 Bálint Gábor és a kézdivásárhelyiek, *Székely Nemzet*, 1890. július 15.
 1891 Bálint Gábor felolvasása, *Székely Nemzet*, 1891. október 8.
 1892 Bálint Gábor..., *Székely Nemzet*, 1892. okt. 17.
 1894 Csáky gróf és az ural-altáji új egyetemi tanszék – Bálint Gáborról, *Székely Nemzet*, 1894. február 10.
 1895 Ázsiába [Interjú Bálint Gáborral], *Székely Nemzet*, 1895. május 3.
- OBRUSÁNSZKY Borbála
 2007 Nyomozás Bálint Gábor hagyatéka után, *Acta Siculica 2007*, 527–532.
 2009 Bálint Gábor és a Székely Nemzeti Múzeum, *Háromszék*, 2009. nov. 28., 9.
- RUZSA Ferenc
 2020 A Székely Nemzeti Múzeum A. 683 jelzetű pálmalevél-kézirata, *Acta Siculica 2018–2019*, 137–165.
- SZÁNTÓ Iván
 2020 Hat perzsa festmény a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményében, *Acta Siculica 2018–2019*, 125–135.
- SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos
 1895a A Kaukázusból. Gróf Zichy Jenő kutató utazása, *Vasárnapi Újság*, 1895. július 7., 437–438, 440–441.
 1895b Tiflisz és Baku. Levelek a Kaspi-tengerről, *Vasárnapi Újság*, 1895. július 14., 453–457, 460.
 1895c A Kaukázusban Georgiától Lebédiáig, *Vasárnapi Újság*, 1895. augusztus 18., 535–356, 544–545.
 2000 *Szádeczky-Kardoss Lajos útinaplója* [1895] (szerk. Erdélyi István), Magyar Östörténeti Kutató és Kiadó, Budapest.

SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor

- 1879 Egy távozó számadása (Levél a szerkesztőhöz), *Pesti Napló*, 1879. május 2.
1888 A tamul nyelv a turáni nyelvek sanskritja, vagy van-e a magyarnak testvére, *Erdélyi Múzeum*, V, 33–55, 215–236.
1890 Hogyan utaznak ázsiai Törökországban? *Székely Nemzet*, 1890. július 26., augusztus 23., augusztus 24.
1891 A székelyek eredete, III, *Székely Nemzet*, 1891. okt. 22.
1912 Valami a kínai emberről, *Székely Nemzet*, 1912. április 6.
2005 *Válogatott írások* (szerk. és kiadó Zágony Jenő), Budapest.

VASADY NAGY Gyula

- 1877a A „Háromszéki Cserey-muzeum”, *Nemere*, 1877. február 24.
1877b A Székely Nemzeti Múzeum számára folyó év február havában beérkezett adományok kimutatása, *Nemere*, 1877. március 7.
1877c A Székely Nemzeti Múzeum számára folyó év április havában beérkezett tárgyak kimutatása, *Nemere*, 1877. május 9.

Contribuții privind activitatea lui Gábor Bálint de Szentkatolna

(Rezumat)

Bunele relații și colaborarea dintre Gábor Bálint (1844-1913) și Muzeul Național Secuiesc, care a luat ființă în 1875 în vecinătatea imediată a satului său natal, era neîntreruptă din 1877 până la moartea orientalistului lingvist poliglot. Datorită materialului muzeistic provenit de la Gábor Bálint, muzeul s-a bucurat încă din perioada instituționalizării sale de o „colecție orientală” maghiară timpurie. Aici a intrat și o colecție importantă de cărți și alte publicații ale savantului.

Contributions to the Research on the Works of Gábor Bálint de Szentkatolna

(Abstract)

Gábor Bálint (1844–1913) maintained a rapport and was engaged in a fruitful collaboration with the Székely National Museum (itself established in the direct vicinity of Bálint’s native Szentkatolna) throughout the entire period between 1877 and the passing of the polyglot linguist and orientalist. Owing to this, the Museum came to already possess an early “Oriental collection” when its institutionalization became complete. An impressive collection of books and other publications previously owned by the savant likewise entered the Museum’s holdings.

1879 Jun

Muzseumi tárgyakkal árjegyzékre:
 melyeket vásároltam helyi utazás útjamatól Balint Gabor utól

1 db. Cochinchina gyékénysejcsenyeg	25 franc.
1 Kínai Karperecz tiszta ezüstből és szandalfából faragványokkal	25 fr.
1 Kínai festmény (Mongolországból hoztam: a gyermektelen házaspár által az öök szellemének hozott áldozatot s ennek gyors eredményét ábrázoló kép)	5 fr.
1 Kínai faragott pipa bambu szárral	4 fr.
1 Kínai tálca (Ársiai Szibériából hoztam)	2 fr.
1 urali márványból esiseolt peccsnyomónak való	1 fr.
4 fenykép Suezről (Porto Said-ből hoztam)	4 fr.
	18 franc

Vásároltam útjamatól Balint Gabor utól
 ővi nagy tisztelettel

Örögg Cserey Jánosné ö "Magyarország" múzeuma.
 nak ajándékozott tárgyakkal. Utól Balint Gabor utól

1) 1 indiai Kalap.	
2) 1 Kínai tusztörő Kő, egy darabka kínai tussal és ecsettel együtt, vettem Mongolország Khüren (v. Uiga) nevű városában.	
3) 1 db. Dél-Kínai <u>Lai esi</u> nevű finom gyümölcs.	
4) 5 db. méreg boggyó, a melynek medve jegyző tinta helyett használható Kelet-Indiaiban.	
5) 2 kínai tea ágacska a Szang-hai Szentkatalinai Balint Gabor városának népkeresztjéből	
6) 1 pálmalevélre Kannada írással írt sanskrit nyelvű vallástárgyú könyv	

1. ábra Bálint Gábor által 1879. május(?)–júniusban a Székely Nemzeti Múzeumnak adományozott és eladott tételek listája (SZNM It, CsSz, 107.)

2–3. ábra A Bálint Gábor által 1879-ben a Székely Nemzeti Múzeumnak adományozott, a Gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójáról hozott bengaluruui, szanszkrit nyelvű, kannada írású pálmalevél-kézirat fennmaradt fotói (Fóris Pál; SZNM, F. 88_019 és 88_020)

4. ábra Indiai istenségábrázolások (terrakotta; A[lapleltár, Tárgyak: Képek és figurák]. 670–673.), vö. a Székely Nemzeti Múzeum 2020. novemberi, „A hónap műtárgya”-kiállításának 6. képe (https://www.sznm.ro/sznm.php?o=polgari_turizmus)

5. ábra Ogata Gekkō (1859–1920): *Kameido*. Az 1888–1895-ös *Női szokások és illem* ukijo-e sorozat egy rajza nyomán (SZNM, GYJK, lsz. 280.)